

Kielenkäyttäjien havainnot monitulkintaisista
sananmuodoista
teoksen *Tatu ja Patu, elämä ja teot* pohjalta

Pauliina Lampimäki

Pro gradu -tutkielma

Kielen oppimisen ja opettamisen tutkinto-ohjelma, suomen kieli

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Helmikuu 2021

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos / Humanistinen tiedekunta

LAMPIMÄKI, PAULIINA: Kielenkäyttäjien havainnot monitulkintaisista sananmuodoista teoksen *Tatu ja Patu, elämä ja teot* pohjalta

Pro gradu -tutkielma, 50 s., 1 liites.

Kielen oppimisen ja opettamisen tutkinto-ohjelma, suomen kieli

Helmikuu 2021

Tutkimuksessa tarkastellaan kielenkäyttäjien havaintoja monitulkintaisista sananmuodoista. Aineistona on kysely, johon on vastannut kymmenen aikuista ja kymmenen lasta. Kyselyssä on kohtia Aino Havukaisen ja Sami Toivosen (2018) teoksesta *Tatu ja Patu, elämä ja teot*, joissa esiintyy kielen monitulkintaisuudella leikittelyä. Tutkimuksen on tarkoitus selvittää, havaitsevatko kielenkäyttäjät monimerkityksisiä sananmuotoja, sekä vertailla sitä, miten aikuisten ja lasten monitulkintaisuuksien havaitseminen eroaa toisistaan. Tutkimuksen teoria pohjautuu pääasiassa Klaus Laalon (1990) homonyymisten sananmuotojen luokitukseen.

Tutkimuksessa tarkastellaan monitulkintaisten sananmuotojen havaitsemista sellaisissa konteksteissa, joissa ne esiintyvät lastenkirjassa. Monitulkintaisuuskohdat esiintyvät neutraalissa kontekstissa, mikä mahdollistaa useamman kuin yhden tulkinnan. Kontekstilla on suuri merkitys monitulkintaisten sananmuotojen havaitsemisessa. Se yhtäältä mahdollistaa kaksi tulkintatapaa, mutta toisaalta vie joissain tapauksissa huomion pois toisesta mahdollisesta tulkintatavasta. Monimerkityksisyyden havaitseminen vaatii kontekstin tarkkaa ymmärtämistä.

Tuloksista käy ilmi, että kielenkäyttäjät havaitsevat monimerkityksisiä sananmuotoja, mutta siinä on eroa, millaiset monitulkintaisuustapaukset havaitaan. Jos monimerkityksisyyden havaitsemista häiritsee kuva tai muu seikka, joka vie huomion pois sanan toisesta merkityksestä, jää monimerkityksisyys monella vastaajalla huomaamatta. Aikuiset havaitsevat monimerkityksisiä sananmuotoja lapsia useammin erityisesti kohdissa, joissa on käytetty lapsille vierasta sanaa tai ilmausta tai joissa edellytetään jonkin muun kuin suomen kielen taitoa. Lapset myös luottavat tekstin pintarakenteeseen aikuisia enemmän, jolloin heiltä saattaa jäädä huomaamatta kontekstin luoma sanan toinen merkitys. Lisäksi kuva vie lapsilla huomion pois monitulkintaisuuden havaitsemista useammin kuin aikuisilla.

Asiasanat: kielellinen leikittely, monitulkintaisuus, homonymia, polysemia, konteksti

Sisällys

1	Johdanto	2
1.1	Tutkimuksen tausta ja tavoitteet.....	2
1.2	Tutkimusmetodi, tutkimuskysymykset ja hypoteesit	4
1.3	Tutkielman rakenne.....	6
2	Kielellinen monitulkintaisuus	7
2.1	Aiempi tutkimus	7
2.2	Leksikaalinen monitulkintaisuus	8
2.3	Morfologinen monitulkintaisuus.....	9
2.4	Homofonia ja homografia.....	10
2.5	Monitulkintaisuuden havaitsemiseen vaikuttavat seikat.....	11
3	Aineisto ja sen tulkinta.....	14
3.1	Informanttiryhmät ja testausasetelma.....	14
3.2	Kyselyvastausten tulkinta.....	16
3.2.1	Polysemiatapaukset	17
3.2.2	Homonymiatapaukset.....	23
3.2.3	Homofonia- ja homografiatapaukset.....	30
4	Tulokset ja niiden analyysi	41
4.1	Informanttien vastaukset ja monimerkityksisyyden havaitseminen.....	41
4.2	Aikuisten ja lasten tulosten vertailu	44
5	Lopuksi.....	48
	Lähteet.....	51
	Liitteet	

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tausta ja tavoitteet

Kun kielenkäyttäjä osaa kielen normien mukaiset rakenteet, hän voi tunnistaa myös niistä poikkeavia rakenteita. Jotta voidaan osoittaa, että jokin ilmaus on kirjoitetun yleiskielen normien vastainen, on huomattava normi, jota se rikkoo. (Hänninen 1988, 23.) Tällainen tietoinen kirjoitetun yleiskielen normien rikkominen johtuu yhtäältä kielenkäyttäjien halusta ja toisaalta taidosta ilotella kielellä (ks. Heinonen 2013, kappale 9). Kielellisen leikittelyn tajuaminen saa aikaan samanlaisen tunteen kuin muunkinlainen vitsien tajuaminen (Laalo 1990, 13). Toisaalta laajasti ymmärrettynä kielellisen leikittelyn tavoitteeksi riittää oivalluksen herättäminen (ks. Aarikka-Stenroos 1995, 9). On myös syytä muistaa, että erilaiset ihmiset kokevat eri asiat hauskoiksi.

Ihmiskielestä on mahdollisuus erottaa muoto ja merkitys toisistaan, mikä mahdollistaa kielellä leikittelyn (Kytömäki 1986, 47). Esimerkiksi sanalla *kieli* on yksi muoto, mutta neljä eri merkitystä (ks. KS). Tällaisiin monimerkityksisiin muotoihin ei yleensä kiinnitetä huomiota tavallisessa kielenkäytössä. Kielellä leikitellessä monitulkintaisilla sananmuodoilla viitataan tarkoituksellisesti useampaan kuin yhteen merkitykseen. (Laalo 1990, 12.) Kun monitulkintaisuutta käytetään tarkoituksella, vaatii sen tulkitseminen tarkkuutta, sillä tapaukset saattavat olla aivan keinotekoisia. Esimerkiksi lastenkirjailijoiden on mahdollista viedä monitulkintaisuudella leikittely hyvinkin pitkälle, sillä sitä eivät estä kielenkäytön oikeakielisyyshormit, vaan tarkoituksena on kielellä hulluttelu. Tässä tutkimuksessa tarkastelen juuri lastenkirjassa esiintyvää monitulkintaisuutta.

Kielen monitulkintaisuuden lajit jakautuvat leksikaaliseen ja rakenteelliseen monitulkintaisuuteen. Rakenteellinen monitulkintaisuus jakautuu edelleen morfologiseen monitulkintaisuuteen eli sananmuotojen väliseen homonymiaan, jossa erilaiset rakenteet lankeavat yhteen sanan sisällä, ja syntaktiseen monitulkintaisuuteen, jossa rakenteet lankeavat yhteen usean sanan jaksossa. Myös puheessa esiintyvä monitulkintaisuus eli homofonia ja kirjoituksessa esiintyvä monitulkintaisuus eli homografia voidaan erottaa omiksi tyypeikseen. (Laalo 1990, 25–29.) Tarkastelen tässä tutkimuksessa leksikaalista monitulkintaisuutta ja sananmuotohomonymiaa sekä homofoniaa ja homografiaa.

Polysemia ja homonymia ovat leksikaalista monitulkintaisuutta (Laalo 1990, 26). Polysemia tarkoittaa tilannetta, jossa sama sana saa kaksi eri merkitystä, kun taas homonymiassa kaksi

erimerkityksistä sanaa ovat samanasuisia (Kangasniemi 1997, 52). Esimerkissä *Pöydän hajotessa jalka ja kurkku katkesivat* ja *Onneksi ruokailijat eivät loukkaantuneet* sana *jalka* voidaan ymmärtää polyseemisesti 'pöydän jalkana' tai 'ihmisen jalkana' ja *kurkku* homonyymisesti 'vihanneksena' tai 'ruumiinosana'. Jälkimmäinen lause kuitenkin osoittaa, että kyseessä ovat pöydän jalka ja vihannes. Tällainen kielellisesti ilmaistu taustatieto ohjaa monitulkintaisten sananmuotojen oikeaan tulkintaan (Laalo 1990, 103). Taustatietojen ei ole välttämätöntä näkyä kielellisesti, vaan ne voivat olla muutenkin pääteltävissä (mt., 103).

Eri-ikäiset ja -tasoiset lukijat ymmärtävät kielellisen leikittelyn eri tavalla. Lapsista ei välttämättä ole hauskaa se, mitä aikuiset pitävät hauskana. Siinä missä huumorin ymmärrettävyys vaatii kirjoittajalta kielellistä taitoa, vaatii sen tulkitseminen taitoa lukijalta. (Hänninen 1988, 90–91.) Tutkimukseni tarkastelee sitä, havaitsevatko kielenkäyttäjät monitulkintaisuuteen perustuvan kielellisen leikittelyn. Vertailen tutkimuksessani sitä, miten aikuiset ja lapset havaitsevat monitulkintaisuuden. Tutkimus jatkaa kandidaatintutkielmaani (Lampimäki 2020), joka käsittelee *Tatu ja Patu, elämä ja teot* -kirjassa esiintyviä monitulkintaisia sananmuotoja. Käytän tässä tutkimuksessa hyväkseni kandidaatintutkielmassa tekemääni analyysia monitulkintaisista sananmuodoista (ks. luku 3.2).

Kandidaatintutkielmani osoittaa, että *Tatu ja Patu, elämä ja teot* -teoksessa esiintyy paljon erilaisia monitulkintaisuustapauksia, joista osa on helpommin havaittavissa, kun taas osa vaatii tarkkaa analyysiä. Kielenulkoinen konteksti on merkittävä teoksen monitulkintaisuuden havaitsemisessa. Teos haastaa lukijaa huomaamaan monitulkintaisuuden piirteet ja on siksi hyvä väline niin aikuisten kuin lastenkin kielitaidon kehittämiseksi. Kandidaatintutkielmani herätti minut ajattelemaan, huomaavatko kielenkäyttäjät monitulkintaisuuksia teosta lukiessaan. Se sai minut pohtimaan myös, miten eri-ikäiset lukijat oivaltavat monitulkintaisuustapaukset. Vaikka aihetta on tutkittu aiemmin (ks. luku 2.1), ei sitä ole tutkittu lastenkirjallisuudessa siten, että tapaukset esiintyvät aidoissa konteksteissaan.

Kielitaitoa voi parantaa huomioimalla erilaiset kielenkäytön muodot ja leikkimällä niillä (Dufva 2000, 89). Tämä seikka tuo tutkimukselleni lisäarvoa, sillä monitulkintaisuus on osa kielellä leikittelyä, jonka avulla aikuiset ja lapset voivat yhdessä kehittää kielellisiä taitojaan. Lisätutkimus aiheesta antaisi kirjailijoille tietoa siitä, millainen kielen monitulkintaisuudella leikittely tavoittaa lukijat. Se voisi myös rohkaista lastenkirjailijoita käyttämään teoksissaan kielellistä monitulkintaisuutta.

1.2 Tutkimusmetodi, tutkimuskysymykset ja hypoteesit

Tutkimukseni aineistona on kirjallinen kysely, jonka avulla selvitin, kiinnostävätkö lukijat huomiota monitulkintaisiin sananmuotoihin. Kyselyyn on vastannut kymmenen 31–63-vuotiasta aikuista ja kymmenen 8–11-vuotiasta lasta. Olen hankkinut informantit lähipiiristäni, eivätkä aikuis- ja lapsi-informantit ole välttämättä sukua toisilleen. Kaikkien informanttien äidinkieli on suomi. Kysely koostuu 18 tehtävästä, joissa on kuva *Tatu ja Patu, elämä ja teot* -teoksen monitulkintaisuutta sisältävistä kohdista. Kuvat kyselyn kustakin kohdasta ovat nähtävissä luvussa 3.2. Jokaisen kuvan jälkeen on aikuisinformanttien kyselyssä kysymys: ”Kuinka hauska kyseinen kohta on?”. Kysymyksen alla on liukukytkin, jonka vasemmassa päässä on teksti: ”Ei lainkaan hauska” (0) ja oikeassa päässä teksti: ”Todella hauska” (10). Tämän jälkeen on kysymys: ”Mikä ja miksi kyseisessä kohdassa on hauskaa?” Viimeisenä on kysymys: ”Jos kyseisessä kohdassa ei ole mielestäsi mitään hauskaa, mikä siinä mielestäsi voisi olla jonkun muun mielestä hauskaa?” Lapsi-informanttien kyselyssä on kirjallisesti kysymys siitä, kuinka hauska kohta on, mutta muut kysymykset esitin lapsille suullisesti ja äänitin ja litteroin vastaukset.

Päätin, että kysyn monitulkintaisuuskyselyssä kunkin kohdan hauskuutta, sillä en halunnut ohjata vastaajaa löytämään juuri monimerkityksisiä sananmuotoja. Minua kiinnostaa, havaitseeko lukija monimerkityksisyydet, vaikka niitä ei varsinaisesti pyytäisi etsimään. Viimeisen kysymyksen avulla halusin varmistaa, ettei vastaaja jätä monimerkityksisyyttä mainitsematta, jos se ei ole hänen mielestään hauska. Konteksti on kyselyni tehtävissä tärkeässä roolissa. Sen avulla eri tulkintavaihtoehdot tulevat mahdollisiksi. Haluan tutkia monimerkityksisten sananmuotojen ymmärtämistä juuri kontekstissaan, en siitä irrallisena, sillä luonnollisessa *Tatu ja Patu, elämä ja teot* -kirjan lukutilanteessa konteksti on olennainen osa tulkintaa. Olen rajannut kohdat, joissa on monimerkityksisyyttä, mahdollisimman tarkasti, ettei kyselyn tekijän huomio kiinnittyisi liikaa muihin seikkoihin, kuten hauskaan kuvaan. Joidenkin kuvien yläpuolelle kirjoitin myös, mistä tilanteesta kuva on, mikäli se ei käy kuvasta itsestään ilmi. Joissain kohdissa esiintyy yksi ja joissain useampia monitulkintaisia sananmuotoja. Kyselyssä esiintyvät monitulkintaisuudet ovat polysemia-, homonymia-, homofonia- ja homografiatapauksia.

Analysoin kyselyn vastauksia ensisijaisesti kvalitatiivisesti, mutta teen myös kvantitatiivista analyysia tukemaan kvalitatiivista analyysiani. Suppeahkon informanttijoukon vuoksi kattavia kvantitatiivisia analyysieja on mahdotonta tehdä. Tuloksia ei voi siis yleistää esimerkiksi kaikkiin vastaavan ikäisiin äidinkielisten suomen puhujiin. Tämän lisäksi kyselyn vastaukset eivät ole kaikissa tapauksissa yksiselitteisiä. Palaan tähän seikkaan luvussa 3.1.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Havaitsevatko kielenkäyttäjät monimerkityksiset sananmuodot?
2. Mitä eroja ja yhtäläisyyksiä on siinä, miten lapset ja aikuiset havaitsevat monimerkityksisyydet?

Hypoteesini ensimmäiseen tutkimuskysymykseen on, että informantit havaitsevat monimerkityksisiä sananmuotoja. Muun muassa Gooding (2005) sekä Simpson, Krueger, Kang ja Elofson (1994) ovat osoittaneet tämän tutkimuksissaan. Palaan näihin tutkimuksiin luvussa 2.1. Oletan, että siinä on vaihtelua, millaiset monitulkintaisuustapaukset havaitaan. Esimerkiksi kohdissa, joissa huomio kiinnittyy kuvaan, monimerkityksisyys voi jäädä havaitsematta. Tämä hypoteesini perustuu siihen, että monitulkintaisten sananmuotojen tulkintavaikkeudet voivat johtua kontekstien tietoisesta muokkaamisesta (Laalo 1990, 15). Tällaisia tietoisesti muokattuja konteksteja on hyödynnetty *Tatu ja Patu, elämä ja teot* -teoksessa, minkä huomaa esimerkiksi kyselyni kohdasta 1 (ks. luku 3.2), jossa huomio saattaa kiinnittyä kuvaan, jolloin sanan toinen merkitys jää huomaamatta.

Oletan, että monitulkintaisuus voi jäädä havaitsematta kohdissa, joissa on useampi kuin yksi monitulkintaisuustapaus. Arvelen näin tapahtuvan, sillä joissakin kyselykohdissa toisen monitulkintaisuuden havaitseminen on helpompaa kuin toisen. Tämä hypoteesi perustuu siihen, miten itse koin monitulkintaisuuden havaitsemisen, kun tutkin *Tatu ja Patu, elämä ja teot* -kirjan monitulkintaisuustapauksia.

Hypoteesini toiseen tutkimuskysymykseen on, että aikuiset havaitsevat monimerkityksisiä sananmuotoja lapsia useammin, sillä aikuiset osaavat hyödyntää lapsia paremmin leksikaalis-semanttisia ja kontekstuaalisia vihjeitä (ks. Clahsen & Felser 2006). Oletan, että aikuiset havaitsevat lapsia useammin monitulkintaisuuksia erityisesti kohdissa, joissa niiden ymmärtäminen vaatii jonkin tietyn, lapselle vieraan, sanan tai ei-kielellisen merkin tuntemista tai muun kuin suomen kielen taitoa. Hypoteesini perustuu siihen, että monitulkintaisten sanojen virhetulkinta voi johtua toisen sananmuodon vieraasta merkityksestä kielenkäyttäjälle (ks. Laalo 1990, 15). Omassa tutkimuksessani ei ole kysymys virhetulkinnasta, vaan molemmat merkitykset ovat mahdollisia kontekstissaan. Tämä seikka on kuitenkin tutkimukseni kannalta huomionarvoinen, sillä se selittää sen, miksi toinen merkitys voi jäädä huomaamatta.

1.3 Tutkielman rakenne

Luvun 2 aluksi esittelen aiheeseeni liittyvää aiempaa tutkimusta. Sen jälkeen kerron teoriaa niistä kielellisen monitulkintaisuuden piirteistä, jotka ovat tutkimukseni kannalta olennaisia. Luvun lopuksi kerron monitulkintaisuuksien havaitsemiseen vaikuttavista seikoista. Kolmannessa luvussa esittelen aluksi tutkimukseni informanttiryhmän ja testausasetelman ja siirryn sitten tulkitsemaan kyselystä saamiani vastauksia. Käsittelen ensin polysemiatapaukset, sitten homonymiatapaukset ja lopuksi homofonia- ja homografiatapaukset. Etenen siten, että esittelen aluksi kohdan, jota käsittelen, kerron sitten oman tulkintani kohdasta ja lopuksi tulkiten informanttien vastaukset. Informanttien vastausten tulkitseminen ja tulkintojeni perusteleva ennen varsinaisten tulosten esittelyä on tarpeen, sillä kaikista vastauksista ei käy yksiselitteisesti ilmi, onko vastaaja havainnut monimerkityksisyyden. Lisäksi informanttien vastauksista käy ilmi, mihin heidän huomionsa on kiinnittynyt, jos he eivät ole huomanneet monitulkintaisuutta.

Neljännessä luvussa esittelen saamani tulokset ja analysoin ne käyttäen apuna luvun 2.5 teoriaa monitulkintaisten sananmuotojen havaitsemisesta. Esittelen aluksi saamani tulokset yleisesti. Havainnollistan tuloksiani taulukoiden avulla ja analysoin niitä sekä kvantitatiivisesti että kvalitatiivisesti. Kun olen esitellyt tulokseni yleisesti, siirryn vertailemaan aikuisten ja lasten tuloksia. Viidennessä luvussa kokoan saamani tulokset yhteen ja pohdin tutkimukseni merkitystä.

2 Kielellinen monitulkintaisuus

2.1 Aiempi tutkimus

Klaus Laalo on tutkinut suomen kielen sananmuotohomonymiaa kattavasti. Tutkielmani teoria pohjautuu suurelta osin Laalon (1990) teokseen *Säkeistä patoihin. Suomen kielen monitulkintaiset sananmuodot*. Laalon teos on jaoteltu leksikaaliseen, rakenteelliseen (morfologiseen ja syntaktiseen) monitulkintaisuuteen sekä homofoniaan ja homografiaan. Tutkimukseni on jaoteltu Laalon sananmuotojen luokituksen tavoin lukuun ottamatta syntaktista monitulkintaisuutta, jota ei tutkimusaineistossani esiinny. Hyödynnän teoriaosassa myös Heikki Kangasniemen (1997) teosta *Sana, merkitys, maailma: katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*, jossa on teoriaa kielellisestä monitulkintaisuudesta. Tutkimukseni teoriaosa pohjautuu monin paikoin kandidaatintutkielmaani.

Homonyymien prosessoinnista on tehty paljon englanninkielistä tutkimusta. Esimerkiksi Gooding (2005) sekä Simpson ym. (1994) ovat tutkineet aihetta hyödyntäen priming-paradigman mukaista nimeämistehtävää. Suomen kielen homonyymien prosessointia ovat käsitelleet Titta Aitavaara (1999) ja Nina Tirkkonen (2014) pro gradu -tutkielmissaan. Klepousniotou ja Baum (2007) sekä Klepousniotou (2002) ovat tutkineet polysemian havainnointia. He ovat osoittaneet tutkimuksissaan, että polyseemiset sanat havaitaan nopeammin kuin homonyymiset sanat. Aiemmat tutkimukset eroavat omasta tutkimuksestani niin tehtävänannon, monitulkintaisuuden tyyppien kuin kontekstienkin perusteella.

Aiemmissä tutkimuksissa tehtävänanto ohjaa, jos ei suoraan niin ainakin epäsuoraan, monitulkintaisuuksien havaitsemiseen (ks. esim. Klepousniotou 2002; Aittavaara 1999; Simpson ym. 1994). Itse pyrin välttämään tämän kysymällä informanteilta, mikä monitulkintaisuuden sisältävässä kohdassa on hauskaa. Toki kyselyni koostuu kohdista, joissa esiintyy monimerkityksisyyttä, mutta en ohjaa informantteja pohtimaan yksinomaan sitä, vaan huomio saattaa kiinnittyä johonkin muuhunkin seikkaan. Merkittävimpanä erona aiempiin tutkimuksiin on se, että niiden konteksti on varsin erilainen kuin omassa tutkimuksessani. Tutkimuksessani kuva on olennaisessa osassa monimerkityksisyyden havaitsemista ja kontekstissa on hyödynnetty monin paikoin keinotekoiseltakin tuntuva (ks. luku 3.2) monitulkintaisuutta. Tutkimukseni monitulkintaisuustapaukset eivät aina noudata säännönmukaisuuksia, joita esimerkiksi Laalo (1990) teoksessaan esittää.

Frekvenssin ja fonologisen läpinäkyvyyden vaikutusta homonyymisten sananmuotojen tulkintaan on tutkittu paljon (ks. esim. Tirkkonen 2014; Järvikivi, Pyykkönen & Niemi 2009). Frekvenssin avulla tarkastellaan homonyymisten sananmuotojen eri merkitysten esiintymistaajuutta. Fonologinen läpinäkyvyys tarkoittaa sitä, kuinka lähellä sananmuodon vaihtoehtoiset perusmuodot ovat homonyymien muotoa. (Tirkkonen 2014, 4.) Esimerkkinä fonologisen läpinäkyvyyden vaikutuksesta on tutkimuksessani sana *saapas*, jonka käsittelen tarkemmin luvussa 4.2. En kuitenkaan käsittele frekvenssiä ja fonologista läpinäkyvyyttä tämän laajemmin, sillä niiden merkitys on kontekstin voimakkaan vaikutuksen vuoksi tutkimukseni kannalta hyvin pieni. Tämän lisäksi frekvenssiä ja fonologista läpinäkyvyyttä ei voi hyödyntää esimerkiksi aineistoni polysemiatapausten havainnointiin.

Tirkkosen (2014) tutkimuksessa käy ilmi, että sananmuotojen monitulkitaisuus tajutaan parhaiten silloin, kun muodot esiintyvät ilman kontekstia ja tehtävänanto ohjaa vaihtoehtoisten merkitysten pohdintaan. Tämä on tutkimukseni kannalta merkittävä seikka, sillä tutkimuksessani muodot esiintyvät kontekstissaan, eikä tehtävänanto ohjaa pohtimaan juuri monitulkitaisuutta. Tämän vuoksi on kiinnostavaa, miten paljon monitulkitaisuuksia aineistossani havaitaan.

2.2 Leksikaalinen monitulkitaisuus

Leksikaalisessa monitulkitaisuudessa keskenään samanasuiset leksikaaliset yksiköt kantavat eri merkityksiä (Laalo 1989, 220). Leksikaalinen monitulkitaisuus jakautuu polysemiaan ja homonymiaan. Polysemia tarkoittaa tilannetta, jossa samalla sanalla on useita merkityksiä. Homonymiassa taas eri sanat ovat samanasuisia. (Laalo 1990, 26.) Polysemiassa samanasuisten sanojen merkitykset liittyvät jollain tavoin toisiinsa. Homonymian ja polysemian erottaminen toisistaan voi kuitenkin tuottaa vaikeuksia. Yksi erottamiskriteeri on, että polysemisillä sanoilla on etymologisesti yhteiset ja homonyymisillä sanoilla eri lähtökohdat. Ongelmana tässä kriteerissä on kuitenkin se, ettei sanojen etymologiasta ole aina saatavilla varmaa tietoa. Toinen erottamiskriteeri on kielenpuhujien kielitaju eli se, liittyvätkö sanojen merkitykset heidän mielestään läheisesti yhteen. Tässä kriteerissä on kuitenkin se ongelma, että eri kielenkäyttäjien kielitajut voivat erota toisistaan. (Kangasniemi 1997, 52–53.) Ongelmana on myös se, että vaikka sanoilla olisi yhteinen etymologia, ei kielenkäyttäjät välttämättä yhdistä niitä toisiinsa kielitajun perusteella (Laalo 1990, 26; Kangasniemi 1997, 53.) Polysemian ja homonymian väliin jää rajatapauksia, joita ei voi yksiselitteisesti katsoa jommaksikummaksi. Nämä rajatapaukset johtuvat kielen muuttumisesta:

polysemiasta on ajan kuluessa siirrytty homonymiaan merkitysvivahteiden etäännyessä riittävästi toisistaan. (Laalo 1990, 27.)

Polysemian ja homymian lisäksi myös täydelliset homonyymit ovat leksikaalista monitulkintaisuutta. Täydellisessä homonymiassa sanat ovat keskenään samanasuisia kaikissa muodoissa. *Haka* ‘laidunmaa’ ja *haka* ‘koukkumainen, tarttuva tai salpaava laite’ ovat esimerkki täydellisestä homonymiasta. Myös sanaparien, joiden perusmuodot ja osa taivutusmuodoista lankeavat yhteen, mutta osa taivutusmuodoista eroaa toisistaan, voidaan katsoa edustavan leksikaalista monitulkintaisuutta. Tällaisia ovat esimerkiksi sanat *laki*, *viini* ja *vuori*, joiden *e-* ja *i-*vartalot lankeavat osittain yhteen. Esimerkiksi *viini* taipuu sekä *viini* : *viinen* : *viintä* merkiten nuolikuteloa että *viini* : *viinin* : *viiniä* merkiten tiettyä alkoholijuomaa. Tällaiset tapaukset voidaan nähdä joko yhdeksi sananmuotohomonymiaryhmäksi tai leksikaalisen homonymian tapauksiksi. Leksikaaliseksi monitulkintaisuudeksi laskeminen on perusteltua siinä mielessä, että vaikka osa taivutusmuodoista on keskenään eriasuisia, monet taivutusmuodot ja tärkeimmät perusmuodot ovat samanasuisia. (Laalo 1990, 27–29.)

2.3 Morfologinen monitulkintaisuus

Morfologinen monitulkintaisuus eli sananmuotojen välinen homonymia kuuluu rakenteelliseen monitulkintaisuuteen. Siinä erilaisten sanojen yhteenlankeaminen tapahtuu sanan sisällä. (Laalo 1990, 29.) Laalo (1990) käyttää hyväkseen Ülle Viksin (1984) monitulkintaisten sanojen kolmijakoa käsitellessään sananmuotohomonymiaa. Tässä jaossa monitulkintaiset sananmuodot jaetaan kolmeen ryhmään siten, että ensimmäinen ryhmä käsittää paradigmansisäiset tapaukset eli saman lekseemin eri muotojen väliset yhteenlankeamiset, toinen muotoryhmän sisäiset tapaukset eli eri lekseemien keskenään samojen muotojen väliset yhteenlankeamiset ja kolmas eri muotoryhmien väliset tapaukset eli eri lekseemien eri muotojen väliset yhteenlankeamiset (Laalo 1990, 41). Aineistossani esiintyvät sananmuotohomonymiatapaukset perustuvat eri muotoryhmien väliseen monitulkintaisuuteen, jonka esittelen seuraavaksi.

Muotoryhmien välisessä homonymiassa eri sanojen keskenään erilaiset muodot lankeavat yhteen. Tämä ryhmä on monitulkintaisten sananmuotojen ryhmistä sisäisesti epäyhtenäisin. Muotoryhmien välisen homonymian tulkinta vaatii muotoainesten erilaista segmentointia. Esimerkiksi muoto *erästä* voidaan segmentoida joko *eräs+stä* tai *erä+stä*. Muotoryhmien välinen homonymia jakautuu nominin perusmuodon ja taivutusmuodon välisiin tapauksiin ja yhdyssanoihin liittyviin tapauksiin. (Laalo

1990, 56.) Laalo (1990) esittelee myös muita segmentointiin liittyviä tapauksia (ks. mt., 70–94). Keskityn tässä tutkimuksessa vain nominin perusmuodon ja taivutusmuodon välisiin tapauksiin, sillä ne ovat tutkimukseni kannalta olennaisia.

Suomessa nominin taivutusmuodon loppu on lähes aina muodoltaan erilainen kuin perusmuodon loppu. Partitiivi on selvimmin tästä tendenssistä poikkeava, sillä sen *-A-* ja *-tA-*päätevariantit ovat samanlaisia kuin useiden nominityyppien perusmuotojen loppu. Tämä synnyttää monitulkintaisuutta. Monitulkintaisuutta esiintyy muun muassa *-eA-*loppuisissa sananmuodoissa, kuten muodossa *hirveä* (<*hirveä*, *hirvi*) ja *-Oja-*loppuisissa sananmuodoissa, kuten muodossa *kertoja* (<*kertoja*, *kerta*). Tällaisissa tapauksissa molemmat sijat ovat tyypillisiä kielenkäytössä. Genetiivin kanssa identtiset perusmuodot käsittävät muun muassa johdosten genetiivien kanssa yhteen lankeavat karitiivadjektiivit, kuten muoto *laiton* (<*laiton*, *laitto*). Perusmuodot, jotka ovat essiivin kanssa identtisiä, jakautuvat kolmeen tyyppiin. Ensimmäisen ryhmän muodostavat persoonapronominit *minä*, joka on myös pronominin *mikä* essiivi, ja *sinä*, joka on pronominin *se* essiivi. Toiseen ryhmään kuuluvat eräät deverbaalijohdokset, kuten *kuhina*, joka lankeaa yhteen *kuha-*sanon monikon essiivin kanssa. Kolmas ryhmä koostuu eräistä perusmuodoista, kuten *kipuna*, joka lankeaa yhteen *kipu-*sanon yksikön essiivin kanssa. (Laalo 1990, 56–59.)

Sellaisia monitulkintaisia muotoja, joissa perusmuoto lankeaa yhteen jonkin muun kuin partitiivin, genetiivin tai essiivin kanssa, on vain vähän. Tämä johtuu siitä, että sellaisia nomineja, joiden vartalon loppu on samansuinen tietyn sijapäänteen kanssa, on vain vähän. Esimerkkinä tällaisesta on sana *prinsessa*, jonka nominatiivimuodon *-ssa-*pääte on sama kuin inessiivin pääte. Toinen syy tälle on se, että tällaisissa tapauksissa eivät perusmuoto ja taivutusmuoto yleensä lankea yhteen. Poikkeuksena on sanan *posti* adessiivi, joka on samanlainen kuin perusmuoto *postilla*. Vielä harvinaisempia ovat tapaukset, joissa nominatiivi yhteenlankeaa toisten nominien liitepartikkeliin tai omistusliitteeseen päätyvien muotojen kanssa, kuten *uraani* (<*uraani*, *ura*). (Laalo 1990, 59–61.)

2.4 Homofonia ja homografia

Joissain tapauksissa monitulkintaisuus ilmenee vain puhutussa, ei kirjoitetussa kielessä. Kun halutaan korostaa monitulkintaisuuden esiintymistä vain puheessa, käytetään termiä *homofonia*. *Homografialla* puolestaan tarkoitetaan tilannetta, jossa monitulkintaisuus ilmenee puhutussa mutta ei kirjoitetussa kielessä. (Laalo 1990, 34–35.) Homofoniassa sanat ovat äänneasultaan samanlaisia, vaikka ne eroavat kirjoitusasultaan. Homografiassa taas sanat lausutaan eri tavalla samasta

kirjoitusasusta huolimatta. (Kangasniemi 1997, 51.) Tutkimukseni aineistossa homofonia- ja homografiatapaukset näkyvät esimerkiksi tapauksissa, joissa on hyödynnetty suomen kielen lisäksi jotain muuta kieltä. Suomessakin esiintyy kuitenkin sekä homofoniaa että homografiaa, vaikka yleensä suomen äänne- ja kirjoitusasu vastaavat toisiaan (Kangasniemi 1997, 51). Esimerkiksi loppukahdennuksen merkitsemättä jättäminen aiheuttaa homofoniaa muodossa [*sadettakin*], joka voi olla joko *-kin*-liitepartikkelin sisältävä *sade* tai *sadetakki*-yhdyssanan yksikön genetiivi (Laalo 1990, 34–35; Kangasniemi 1997, 51). Homografiaa esiintyy esimerkiksi sanassa *menekin*, joka ääntyy *mennä*-verbin imperatiivimuotona [*menekkin*] ja substantiivin *menekki* yksikön genetiivinä [*menekin*] (Laalo 1990, 35; Kangasniemi 1997, 51).

Sadettakin-tapaus on homofoniaa ja *menekin*-tapaus homografiaa niiden suppeassa merkityksessä. Homofonia suppeassa merkityksessä kattaa vain tapaukset, jotka ovat kirjoitetussa kielessä yksitulkintaisia mutta puhutussa kielessä monitulkintaisia. Laajassa merkityksessä homofonia taas koskee kaikkea puhutussa kielessä esiintyvää monitulkintaisuutta riippumatta siitä, miten monitulkintaisuustapaukset kirjoitetaan. Homografia suppeassa merkityksessä kattaa vain tapaukset, jotka ovat puheessa yksitulkintaisia, mutta kirjoitetussa kielessä monitulkintaisia. Laajassa merkityksessä se puolestaan koskee kaikkea kirjoitetussa kielessä esiintyvää monitulkintaisuutta riippumatta siitä, äännetäänkö tapaukset keskenään samalla vai eri tavalla. Suomen kielessä on vain vähän homofoniaa ja homografiaa niiden suppeassa merkityksessä edustavia monitulkintaisuustapauksia. Kun homofoniaa ja homografiaa käytetään niiden laajassa merkityksessä, jää niiden ero suomessa pieneksi. Esimerkiksi englannin kielessä homofoniaa ja homografiaa esiintyy paljon niiden suppeassa merkityksessä. (Laalo 1990, 35–37.) Käsittelen termejä niiden suppeassa merkityksessä, ja kyselyssäni esiintyvät tapaukset koskevat ei-suomenkielisiä sanoja, vierasperäisiä kirjaimia tai ei-kielellisiä merkkejä.

2.5 Monitulkintaisuuden havaitsemiseen vaikuttavat seikat

Sananmuotojen monitulkintaisuuteen ei normaalissa kielenkäytössä kiinnitetä huomiota. Tämä johtuu siitä, että tekstiyhteys paljastaa yleensä oikean tulkintatavan. Esimerkiksi *voi*-sana voidaan tulkita joko substantiiviksi, verbiksi tai interjektiksi sen perusteella, millainen tekstiyhteys on kyseessä. Tavallisen kielenkäytön lisäksi on olemassa tilanteita, joissa sanojen monitulkintaisuutta hyödynnetään kielellisessä leikittelyssä. Sanaleikeissä vastaanottajan on tarkoitus havaita monitulkintaisten sananmuotojen muodostamat eri tavoin tulkittavat ilmaukset. Esimerkiksi virkkeessä *Kun ostaa maastoauton, ei tarvitse katua katua*-sanan *voi* tulkita joko verbin infinitiiviksi

tai *katu*-substantiivin yksikön partitiiviksi. Tämän kaltaisissa sanaleikeissä tekstiyhteys mahdollistaa kummankin tulkinnan. (Laalo 1990, 12–13.)

Sanaleikki ei aina rakennu pelkän kielen sisäisen kontekstin varaan, sillä toisinaan vasta kielen ulkoinen konteksti, kuva tai tilanne mahdollistaa tulkinnan (Aarikka-Stenroos 1995, 9). Kielen ulkoinen konteksti onkin olennainen osa kielellisen leikkelyn tulkintaa (ks. esim. Vilenius 2010; Vuori 2014; Seppänen 2000). Kontekstin tarjoaman semanttisen tuen avulla monitulkintaisten sanamuotojen tulkinta helpottuu. Semanttinen tuki liittyy kutakin kielenkäyttötilannetta koskeviin taustatietoihin, joista osa on mahdollista päätellä, kun taas osa on ilmaistu myös kielellisesti. Tällaisen taustatiedon avulla määrättyy se, mikä tai mitkä esimerkiksi monitulkintaisten sanamuodon tulkinnosta ovat mahdollisia tietyssä tilanteessa (Laalo 1990, 103–104). Tutkimukseni aineistossa taustatiedoilla on merkittävä rooli monitulkintaisuuden ymmärtämisessä.

Monitulkintaisia sanamuotoja sisältävissä kirjailijoiden luomissa kohdissa kontekstista on tehty neutraali. Neutraali konteksti ohjaa lukijaa useampaan kuin yhteen tulkintaan. Tavallisessa kielenkäytössä tällaisia neutraaleja konteksteja ei normaaleissa tapauksissa esiinny. (Laalo 1990, 15.) Myös tutkimukseni aineiston monitulkintaisuustapauksissa on hyödynnetty neutraalia kontekstia. Neutraalin kontekstin voi synnyttää helposti jättämällä tekstiyhteyden hyvin lyhyeksi (mt., 15). Tätä taktiikkaa on hyödynnetty kyselyni monitulkintaisuuksia sisältävissä kohdissa, jotka ovat varsin lyhyitä.

Yksi tapa saada lukija syventymään tekstiin on jättää konteksti sopivan avoimeksi erilaisille tulkinnolle (Laalo 1990, 14). Näin on tehty myös tutkimukseni aineistossa. Lukijan on monessa kohdassa syvennyttävä tekstiin tarkasti havaitakseen monitulkintaisuuden. Kohdat siis saattavat ohjata lukijan huomion kontekstin kannalta ensisijaiseen tulkintaan, vaikka konteksti on luotu sellaiseksi, että myös toisenlainen tulkinta on mahdollinen. Esimerkiksi aineistoni kohdassa 7 (ks. luku 3.2) oleva *Niist-x* vaikuttaa ensisilmäyksellä vain pakkauksen nimeltä, mutta siihen on kätkeyty kysymys *niistäks*.

Kuten luvussa 1.2 tuli ilmi, monitulkintaisten sanamuodon virhetulkinta voi johtua siitä, että kielenkäyttäjä ei ymmärrä ilmausta, jolloin hän tulkitsee sen eri tavoin kuin toiset kielenkäyttäjät (ks. Laalo 1990, 15). Tämä näkyy tutkimuksessani kohdissa, joissa on käytetty lapsille vierasta sanaa tai ei-kielellistä merkkiä. Lapsi tajuaa usein vain sanan jommankumman merkityksen, eikä siksi tajua monitulkintaisuuteen perustuvaa kielellä leikkelyä. Aikuisilla onkin monipuolisempi kokemus sanoista kuin lapsilla, ja he kohtaavat niitä monipuolisemmissa yhteyksissä kuin lapset (Simpson ym. 1994, 69). Monitulkintaisten sanamuotojen tulkinta aiheuttaa vaikeuksia siitä syystä, että niiden

kontekstia on muokattu tietoisesti (Laalo 1990, 15). Tämä näkyy useassa tutkimukseni kyselykohdassa. Esittelen tällaiset tapaukset luvussa 4.

Monessa tutkimukseni kyselykohdassa monitulkintaisuuksien ymmärtämiseen tarvitaan kykyä käyttää leksikaalis-semanttista ja pragmaattista tietoa, jota aikuiset osaavat hyödyntää lapsia paremmin (ks. Clahsen & Felser 2006). Tämän vuoksi monitulkintaisuuksien havaitseminen on aikuisille helpompaa kuin lapsille. Aikuiset eivät siis vain luota tekstin pintarakenteeseen yhtä paljon kuin lapset, vaan he osaavat tulkita tekstejä kontekstissaan. Aikuiset tuntevat monipuolisesti erilaisia konteksteja (Tirkkonen 2014, 37). Lapsilla taas ei välttämättä ole sellaista maailmantietoa, jota tietyt monitulkintaisuudet vaativat tullakseen havaituiksi.

3 Aineisto ja sen tulkinta

3.1 Informanttiryhmät ja testausasetelma

Tutkimukseni kyselyyn vastasi kaikkiaan 20 informanttia. Informantit jakautuvat kahteen ryhmään, joista toinen muodostuu aikuisista ja toinen lapsista. Aikuisinformantit olivat kyselyn aikana 31–63-vuotiaita ja lapsi-informantit 8–11-vuotiaita. Valitsin aikuisinformantit sen mukaan, että he eroavat iältään selkeästi lapsi-informanteista, minkä vuoksi en ottanut vastaajiksi nuorempia aikuisia. Lapsi-informanteiksi otin ala-asteikäisiä. En kuitenkaan ottanut mukaan ensimmäisellä luokalla olevia, sillä heille kysely olisi todennäköisesti ollut hieman liian haastava. Kaikkien informanttien äidinkieli on suomi. Lapsi-informanttien kotikieli on suomi.

Valitsin lapsi-informanttien sosioekonomisen statuksen mittariksi äidin koulutustaustan, sillä se on kielen kehityksen tutkimuksessa vakiintunut mittari ja mahdollistaa näin suorimman vertailun eri tutkimusten välillä (ks. esim. Dollaghan, Campbell, Paradise, Feldman, Janosky, Pitcairn & Kurs-Lasky 1999). Informanteja on tutkimuksessani kuitenkin sen verran vähän, ettei eroja koulutustaustan tai lapsien kohdalla äidin koulutustaustan perusteella voinut vertailla. Siksi jätän tämän huomiotta analyysissäni. Lapsi-informanteista seitsemän on tyttöjä ja kolme poikia, aikuisinformanteista kuusi naisia ja neljä miehiä. Informanttien pienen määrän vuoksi en ota sukupuoltakaan huomioon analyysissäni.

Teetin kyselyn loka-joulukuussa 2020 sähköisellä Webropol-linkillä. Aikuisinformanteille lähetin linkin, ja he vastasivat kyselyyn itsenäisesti. Jaoin linkin vastaajille julkisena linkkinä, jotta heidän anonymiteettinsä säilyisi. En kerännyt vastaajilta heidän nimiään tai henkilötietojaan. Lasten nimet tiesin, sillä olin paikan päällä, kun he vastasivat kyselyyn. En kuitenkaan kerännyt lapsilta nimiä kyselyä varten tai muutenkaan käsitellyt vastauksia lasten nimillä. Lapsi-informanteille avasin linkin omalla tietokoneellani ja olin läsnä, kun he vastasivat kyselyyn. Lapset vastasivat kirjallisesti kysymykseen siitä, kuinka hauska kyseinen kohta on, ja loppuihin kysymyksiin (ks. luku 1.2) suullisesti. Äänitin ja litteroin lasten vastaukset. Tallensin kaikki vastaukset Webropol-sivuston lisäksi Turun yliopiston Seafire-ohjelmaan. Keräsin vastaajilta luvat käyttää vastauksia tieteellisissä tutkimuksissa, julkaisuissa ja esitelmissä sekä opetus- ja koulutusilanteissa sekä sijoittaa ne arkistoon pro gradu -tutkimukseni päätyttyä mahdollista tulevaa tutkimusta varten.

Sekä aikuis- että lapsivastaajien kyselyn alussa oli lyhyt tutkimustiedote (ks. liite 1). Selitin lapsivastaajille tiedotteen myös suullisesti, ja kerroin muutenkin tarkasti, mitä tutkin ja miksi. Annoin

lapsille ja heidän vanhemmilleen mahdollisuuden kysyä, mikäli heillä oli jotain kysyttävää. Korostin, että kyselyyn vastaaminen on vapaaehtoista, ja vastaamisen saa lopettaa missä tahansa kyselyn vaiheessa ilman, että kukaan suuttuu. Painotin myös, ettei kyselyssä ole oikeita tai väriä vastauksia. Tämän jälkeen keräsin informanteilta tutkimusluvut. Ne olivat sähköisen kyselylomakkeen alussa. Keräsin tutkimusluvut myös lapsi-informanttien vanhemmilta. Lisäksi kysyin heiltä kotikieltä.

Informantit täyttivät ennen varsinaista kyselyä taustatietolomakkeen, joka oli sähköisen kyselylomakkeen aluksi. Aikuisten taustatietolomakkeessa kysyttiin äidinkieltä, ikää, sukupuolta ja koulutusta ja lasten taustatietolomakkeessa äidinkieltä, ikää, sukupuolta ja äidin koulutusta. Lapsivastaajien äidin koulutuksen kysyin heidän äideiltään. Varsinaisen kyselyn aluksi oli lyhyt ohje (ks. liite 1) vastaamiseen. Selitin ohjeet myös suullisesti lapsivastaajille. Ohjeistin lapsille, miten liukukykintä käytetään. Kerroin lapsille myös, että he saavat kysyä missä vain kyselyn vaiheessa, jos heillä on mitä tahansa kysyttävää ja sanoin, ettei tyhmiä kysymyksiä ole. Vastaajat saivat palata aiempiin vastauksiin kyselyn aikana, mutta kukaan lapsista ei tehnyt niin.

Ennen varsinaista kyselyä tein ensimmäisen pilottitestauksen kahdelle lapselle. Sen tulosten ja omien aiempien pohdintojeni perusteella rajasin tehtäviäni niin, että kyselykohdat ohjasivat paremmin havaitsemaan sanojen monitulkintaisuuksia. Olisin halunnut pitää aluksi laatimani laajemman kontekstin, mutta silloin en olisi saanut riittävästi tietoa siitä, havaitsevatko informantit sanojen monitulkintaisuudet, sillä heidän vastauksensa keskittyi liikaa muihin asioihin. Tein toisen pilottitestauksen viidelle lapselle. Sen perusteella muutin kyselyä siten, että keräsin lapsilta vastaukset suullisesti. Päädyin tähän, sillä lasten kirjoittamista vastauksista ei saanut juuri mitään irti muun muassa siksi, että niitä ei ollut useimmissa tapauksissa perusteltu.

Valitettavan monen aikuisen vastaus oli epätarkka. Päädyin tämän vuoksi rajaamaan vastaukset havaittuihin, ei-havaittuihin ja epäselviin (ks. luku 3.2). Epäselvien vastausten ongelmaa ei juurikaan ollut lasten vastauksissa, sillä keräsin ne suullisesti. Kysyin lapsilta tarkentavia kysymyksiä, mikäli heidän vastauksensa ei ollut riittävän tarkka. Esimerkiksi, jos lapsi-informantti vastasi vain kysymykseen, mikä on hauskaa, perustelematta vastausta, kysyin, miksi kyseinen kohta on hauska. Jos taas lapsi-informantin vastauksesta ei voinut päätellä, mitä tämä sillä tarkoittaa, pyysin tätä kertomaan, mitä tämä tarkoittaa. Kysyin lapsi-informanteilta myös, onko kohdassa jotain muuta hauskaa tai kehotin menemään kyselyssä eteenpäin, jos muuta hauskaa ei ole.

Mietin tarkasti, millaisia kysymyksiä kysyn kyselyssä. Ensimmäisen kysymyksen kohdan hauskuudesta oli tarkoitus saada vastaaja syventymään kohtaan. Päädyin kysymään seuraavaksi, mikä on hauskaa ja miksi, sillä kuten aiemmin mainitsin, en halunnut ohjata vastaajia havaitsemaan suoraan juuri monimerkityksisyyksiä. Minua kiinnosti sen sijaan, kiinnostävätkö lukijat huomiota

monimerkityksisiin mahdollisimman luonnollisessa lukutilanteessa. Olisi mielenkiintoista tutkia monitulkintaisuuden havaitsemista aidossa lukutilanteessa, mutta koin sen olevan liian haasteellista tämän tutkimuksen kannalta. Tiedostin, että jotkut eivät välttämättä koe monimerkityksisyyttä hauskaksi, minkä takia kysyin jatkokysymyksen siitä, mikä kohdassa voisi olla jonkun muun mielestä hauskaa. Tämä kysymys osoittautui tarpeelliseksi monen vastauksen kohdalla.

Aikuisten vastaukset ovat riittävän tarkkoja tähän tutkimukseen, joten en koe tarpeelliseksi kerätä niitä uudelleen suullisesti. Aikuisten vastausten avulla sain riittävästi tietoa siitä, havaitsevatko he monitulkintaisuudet. Olen esitellyt informanttien vastaukset luvussa 3.2 ja kertonut, miksi päädyin luokittelemaan vastaukset niin kuin ne luokittelin. Lisäksi ne kohdat, jotka luokittelin epäselviksi, eivät luoneet merkittäviä eroja tulosten välille. Uskon, että tutkimukseni tulokset ovat yleistettävissä otostani laajempaan joukkoon kielenkäyttäjiä. Tutkimuksessani nousi selkeitä eroja sekä siinä, millaiset monitulkintaisuustapaukset havaitaan tai jäävät havaitsematta, että siinä, miten aikuiset ja lapset havaitsevat monitulkintaisuuksia toisiinsa verrattuna.

Tutkimukseni kysely mittasi sitä, mitä sen oli tarkoituskin mitata. Vastajaat havaitsivat monitulkintaisia sananmuotoja, eikä tulkintoja haitannut liikaa jonkin muu epäolennainen asia. Saattaa olla, että vastaajista joku oli tajunnut, että kyselyssä on tarkoitus selittää monitulkintaisuuteen liittyvä hauskuus. Toisaalta myös lukija saattaa kirjaa lukiessaan alkaa etsiä juuri monitulkintaisuuksia. Jos kyselyn vastaajia olisi pyydetty vastaamaan, miksi jokin kohta on monitulkintainen, olisivat vastaukset varmasti yksiselitteisempiä. Kyselyni tarkoituksena oli kuitenkin se, että se ei ohjaa liikaa havaitsemaan monitulkintaisuutta.

3.2 Kyselyvastausten tulkinta

Tässä luvussa esittelen oman analyysini monitulkintaisista sananmuodoista ja tulkitsen kyselyvastaukset. Oma analyysini perustuu pääosin kandidaatintutkielmaani, mutta olen muokannut sitä tähän tutkimukseen sopivammaksi poistamalla sellaiset tiedot, jotka eivät ole tämän tutkimuksen kannalta olennaisia. Kielentutkija voi käyttää kielitajuun apuna tutkimusaineiston analysoinnissa (Hamunen & Huomo 2020, 201). Hyödynsin tutkimusaineistoni analyysissä omaa kielitajuani. Kuten edellisessä luvussa ilmaisin, lajittelin vastaukset havaittuihin, ei-havaittuihin ja epäselviin. Kerron tässä luvussa, millä perustein lajittelin vastaukset ryhmiin. Etenen siten, että esittelen ensin polysemiatapaukset, sitten homonymiatapaukset ja lopuksi homofonia- ja homografiatapaukset. Esittelen tapaukset kunkin monitulkintaisuuslajin kohdalla siinä järjestyksessä, jossa ne esiintyivät

alkuperäisessä teoksessa. Mainitsen kohdan aluksi, mitä sanaa käsittelen, ja kuinka monentena se oli kyselyssäni (esim. Kohta 4: *pääsylippu*). Ennen analyysiani on kuva kohdasta, jossa monitulkintaisuus esiintyy. Kuvat ovat peräisin Aino Havukaisen ja Sami Toivosen (2018) teoksesta *Tatu ja Patu, elämä ja teot* (=TP).¹ Esitän ensin oman analyysini ja siirryn sitten informanttien vastausten analysointiin. Käytän aikuisinformanteista lyhennettä A ja lapsi-informanteista lyhennettä L. Lyhenteen perässä oleva numero kertoo, kuinka mones informantti on kyseessä. En ota huomioon tekstikohdissa esiintyvien monitulkintaisten sananmuotojen pien- tai suuraakkosia muuten kuin, jos ne erottelevat eris- ja yleisnimet toisistaan. Päädyin tähän, sillä pien- tai suuraakkosten käytöllä ei ole tutkimuksessani merkitystä muuten kuin eris- ja yleisnimien erottamisen kannalta.

3.2.1 Polysemiatapaukset

Kohta 10: *erota*

(TP, 12)

Erota-sana saa kaksi merkitystä: 'olla erilainen, poiketa jstak' ja 'mennä t. joutua erilleen, eroon jstak, erkaantua, irrota; etäännyä; lähteä, poiketa' (KS). *Ero* taas tarkoittaa seuraavia asioita: 'eroaminen; erillään olo' ja 'eroavuus, erilaisuus' (KS). Huumori perustuu tulkintani mukaan siihen, että Tatu käsittää ihmisten kysymykset hänen ja Patun eroavaisuuksista merkityksessä 'eroaminen, erillään olo', vaikka ihmiset tarkoittavat kysymyksillään eroa merkityksessä 'eroavuus, erilaisuus'.

Tulkitsin havaituiksi vastaukset, joissa mainittiin *ero*-sanalla leikittely (A2 ja A6), viitattiin *ero*-sanana eri merkityksiin (A3, A5, L1, L3, L4, L5, L6, L7 ja L9) tai mainittiin väärinymmärrys (A7, A10 ja L1). Tulkitsin havaituiksi myös vastauksen, jossa viitattiin *vaikeasti ymmärrettävään kysymykseen* ja kerrottiin, että *viimeinen lause kyllä sai hymyn huulille* (A1). Ei-havaituiksi tulkitsin vastaukset, joissa kysymykseen jätettiin vastaamatta (A8 ja A9) sekä vastauksen *Pojilla on ideat aina mukana* (A4). Yhdessä ei-havaituiksi tulkitsemassani vastauksessa vastaaja mainitsi hauskaksi sen, että *toi [kyltti]*

¹ Tieteelliseen esitykseen saa käyttää siihen liittyviä kuvia julkistetuista teoksista (Tekijänoikeuslaki 2015/607 § 25).

roikkuu noissa kirjaimissa kiinni (L8). Tulkitsin ei-havaituksi myös vastauksen, jossa vastaaja ilmaisi, että ei tajunnut kohdan hauskuutta (L10).

Kohta 4: pääsylippu

(TP, 17)

Lippu-sana on mahdollista tulkita tilanteessa seuraavasti: 'valtion, järjestön tm. yhteisön tunnuksena käytettävä määrämuotoinen, -värinen ja -kuvioinen vaate; sellaisen (esim. paperinen) pienoisjäljennös' ja 'määräkäyttöön tarkoitettu, tav. jtk tekstiä sisältävä paperi- t. kartonkilappu' (KS). *Lippu*-sanana etymologia liittyy mahdollisesti ruotsin kielestä tulevaan *lappu*-sanaan. *Lappu* tarkoittaa '[p]ientä, yleensä määrämuotoista kangas-, nahka-, paperi- tms. palaa'. (NES.) *Pääsylippu* on usein juuri pieni paperipala. Kuva on olennainen osa kielellisen leikittelyn ymmärtämistä. Tulkintani mukaan kohdan huumori perustuu siihen, että kuusen koristelija ei ole tajunnut *lipun* eri merkityksiä, vaan luulee pääsylipun kuuluvan joulukuuseen siinä missä maidenkin liput kuuluvat siihen.

Havaituiksi tulkitsemisissä tapauksissa viitattiin jollain tavoin *pääsylippu*-sanana kaksoismerkitykseen. A1 vastasi: *On oivallettu lisätä yhtenäiseen ryhmään siihen kuulumaton "yksilö", joka nimensä loppuosan avulla saa paikan nauhassa.* Suurin osa aikuisvastaajista (A2, A3, A7, A8 ja A9) viittasi pääsylipun yhdistyvän nimensä perusteella maiden lippujen joukkoon. Suurin osa lapsivastaajista (L2, L3, L4, L6 ja L10) taas viittasi hauskaa olevan se, että maiden lippujen joukossa on *pääsylippu*. Tulkitsin vastaukset havaituiksi, sillä niistä käy ilmi, että vastaajat tajusivat pääsylipun kuuluvan lippujonoon sen vuoksi, että se on lippu. A5 oli ainoa vastaaja, joka viittasi kuponkeihin ja kuitteihin. Tulkitsin tapauksen havaituksi, vaikka vastaaja ei maininnut valtiolippuja. A10 mainitsi hauskaksi *[l]ipun monet merkitykset.* Ei-havaituiksi tulkitsemisissä tapauksissa kerrottiin, että pääsylippu-koriste (A4 ja L5) tai se, että pääsylippu on joulukuudessa (A6, L7 ja L9) on hauska viittaamatta sanan monimerkityksisyyteen. Ei-havaituksi tulkitsin myös vastauksen (L1), jossa hauskaksi mainittiin kuvan reunassa näkyvä henkilö ja vastauksen (L8), jossa hauskaksi mainittiin kynttilät ja Suomen lippu.

Kohta 5: *Parikin*

(TP, 19)

Pari-sanana voi ymmärtää sekä 'kokonaisuuden toi[seksi] jäsen[eksi]' että 'pieniä lukumääriä ilmaisemassa' (KS). *Pari*-sanana monitulkintaisuuden havaitsemisessa kuva on olennaisessa osassa. Huumori perustuu tulkintani mukaan siihen, että siinä kehoitetaan ostamaan joko pari kumisaapasparia tai pari kumisaappaalle. Kohdassa on myös toinen monitulkintaisuustapaus, jonka käsittelem luvussa 3.2.2.

Parikin-sanana monitulkintaisuuden tulkintani mukaan havainnut vastaaja (A8) kertoi, että [k]uvan hauskuutta lisää mainoslause "osta parikin!". Saappaat nimittäin ostetaan yleensä pareittain ja toisaalta parit saappaat tarkoittaa kahta saapasparia... Myös vastaaja L4 selittää sanan molemmat merkitykset *osta parikin eliniinku ehkä osta kaks tai nii ja sitte et osta siitä kengästä pari tai sillee*. Tulkitsin vastauksen havaituksi. A2, A3, A5, A6, A7, L1, L8 ja L9 eivät maininneet vastauksessaan mitään *parikin*-monitulkintaisuuteen liittyvää, joten tulkitsin vastaukset ei-havaituiksi. A9 vastasi, että hauskaa on se, että [s]aapasta ei saa ostaa yksittäin eikä parin kanssa. Vaikka vastaaja viittasi *pari*-sanana merkitykseen tarkoittaen 'kokonaisuuden toi[sta] jäsen[tä]' (KS), tämä ei tulkinani mukaan havainnut sanana monimerkityksisyyttä. Myös L3 ja L10 viittasivat *pariin* kyseisessä merkityksessä mainitsematta sanana toista merkitystä, joten tulkitsin tapaukset ei-havaituiksi. L7 puolestaan viittasi *pariin* vain merkityksessä 'pieniä lukumääriä ilmaisemassa' (KS), joten tulkitsin tapauksen ei-havaituksi. L2, L5 ja L6 viittasivat vastauksissaan siihen, että aluksi sanotaan *ei saa ostaa* ja käsketään sitten ostamaan *parikin*. Tulkitsin vastaukset ei-havaituiksi. Epäselviksi tulkitsemistani vastauksista käy ilmi, että kohdassa huomattiin jotain hauskaa. Ongelmana on kuitenkin se, ettei niissä perusteltu riittävän tarkasti, mikä on hauskaa. Kohdassa esiintyy kaksi monitulkintaisuustapausta, joten vastauksista ei voi tulkintani mukaan päätellä, kumpaan ne viittasivat. Epäselviksi tulkitsemani vastaukset olivat seuraavanlaisia: *Tähän mainokseen on saatu mahtumaan useampi hauska oivallus. Suomen kielen hienouksia.* (A1), *Vitsiniekka mainoksen tekijämies* (A4) ja *Kielellä leikittely* (A10).

Kohta 9: muuttanut, sisältäpäin

(TP, 23)

Muuttaa-verbin yksi päämerkityksistä, joka on kyseisessä kohdassa relevantti, on 'tehdä jk toiseksi t. toisenlaiseksi kuin se on ollut' (KS). Kohdan huumori perustuu tulkintani mukaan siihen, että Patu käsittää *muuttaa*-verbin eri tavalla kuin haastattelija. Haastattelija käsittää muuttumisen henkilön sisäiseksi muutokseksi, kun taas Patu käsittää sen ulkoiseksi muutokseksi. Tilanne menee entistä hullummaksi, kun haastattelija yrittää selittää, mitä tarkoitti. Tämä näkyy sanassa *sisältäpäin*. Kielellisen leikittelyn huumori muodostuu tulkintani mukaan siitä, että haastattelija ja Patu ymmärtävät kumpikin sanan *sisältäpäin* merkityksessä 'jnk esineen, muodostuman, rakenteen tms. pintaosaa syvemmältä t. keskemältä, pintaosan sisäpuolelta, jnk sisästä, jstak' (KS). Patu kuitenkin ymmärtää sen niin, että kyseessä olisi jotain konkreettisesti ihmisen sisällä olevaa, kun taas haastattelija tarkoittaa ihmisen psyykkistä sisäisyyttä.

Tulkitsin monimerkityksisyyden havaituiksi vastauksissa, joissa ei mainittu monimerkityksisyyttä tai selitetty sanojen eri merkityksiä, mikäli monimerkityksisyys käy vastauksesta muuten ilmi. Ongelmana kohdan tulkinnassa on se, ettei kaikista vastauksista voi kertoa, kumman sanan, *muuttanut* vai *sisältäpäin*, monimerkityksisyyttä tarkoitetaan. L4 ja L6 selittävät vastauksessaan sekä *muuttanut*- että *sisältäpäin*-sanana merkitykset ja viittaavat siihen, että Tatu ja Patu eivät tajunneet, mitä haastattelija tarkoitti. Tulkitsin vastaajien havainneen kummankin sanan monimerkityksisyyden. A1 vastasi: *Tässäkin lasten ajatusmaailma poikkeaa aikuisten ajatusmaailmasta. Lapsille muutos tarkoitti sitä minkä voi silmillään nähdä.* Tulkitsin vastaajan havainneen *muuttanut*-sanana monimerkityksisyyden, sillä vastauksessa tulee ilmi, että aikuinen ja lapset olivat tajunneet muuttumisen eri tavoin. Myös vastaukset L5, L7 ja L10 viittaavat siihen, että Tatu ja Patu ymmärsivät *muuttanut*-sanana eri tavalla kuin haastattelija, joten tulkitsin sanan monimerkityksisyyden havaituiksi. L2 selitti hauskaa olevan se, että *toi mies tarkottaa niinku että onko se muuttunu sillee että onko niitten elämässä tavallaan muuttunu mitää, nii toi on sillee että toi mies kysyy että onko muuttunu sisältäpäin ja jatkaa ni toi tatu tai patu on että on aika vaikee vastata siihen ku ne ei nää sinne sisälle.* Tulkitsin vastauksen ei-havaituksi sanan *muuttanut* osalta ja havaituksi sanan

sisältäpäin osalta. Myös L3 selitti vastauksessaan vain *sisältäpäin*-sanon monimerkityksisyyden ja jätti *muuttanut*-sanon monimerkityksisyyden selittämättä, joten tulkitsin *sisältäpäin*-sanon havaituksi ja *muuttanut*-sanon ei-havaituksi. A1, A8, L5, L6, L7 ja L10 viittasivat vastauksissaan vain *muuttumisen* monimerkityksisyyteen, minkä vuoksi tulkitsin *sisältäpäin*-sanon ei-havaituksi. L9 kertoi vastauksessaan hauskaa olevan se, että *toi sanoo että on hirveän vaikeaa sanoa olemmeko muuttuneet sisältäpäin koska emme näe sinne* ja perusteli *no koska on vähän vaikeee nähä sisälle*. Tulkitsin kyseisen vastauksen ei-havaituksi kummankin sanon osalta, sillä vastaaja ei viitannut sanojen monimerkitykseen, vaikka selitti *sisältäpäin*-sanon hauskuutta. A2 ei vastannut kohtaan mitään, minkä vuoksi tulkitsin sekä *muuttanut*- että *sisältäpäin*-sanon ei-havaituksi. Ei-havaituksi tulkitsin myös tapaukset, joissa vastaaja kuvaili lapsia seuraavasti: *[f]iksuja poikia* (A4), *Ihanat pienet lapset, niin vilpittömiä!* (A6) ja *toi ilme on tosi hauska* (L8). Yksi vastaajista ei viitannut *muuttanut*-sanon monimerkityksisyyteen, mutta viittasi *sisältäpäin*-sanon monimerkityksisyyteen: *Hauskaa lapsenomaista pohdintaa. Jos ei näe, ei voi tietää.* (A10) Tulkitsin, että vastaaja havaitsi *sisältäpäin*-sanon, muttei *muuttanut*-sanon monimerkityksisyyttä. Epäselviksi tulkitsin vastaukset (A3, A5, A7 ja A9), joissa ei ole selvää, kumman monimerkityksisistä sanoista vastaaja havaitsi, sillä vastaaja viittasi monimerkityksisyyteen epäsuoraan esimerkiksi: *Juu, aikuisen on joskus vaikea ymmärtää ja ottaa huomioon lapsen konkreettisen ajattelun vaihetta keskustellessaan lapsen kanssa* (A5) tai *Lasten ja aikuisten maailma ei kohtaa* (A7). Lasten vastauksista tulkitsin epäselväksi sellaisen, joissa luettiin ääneen monimerkityksisyyttä sisältävät kohdat, mutta ei osattu selittää, miksi kohta on hauska (L1).

Kohta 6: *eteenpäin*

(TP, 26)

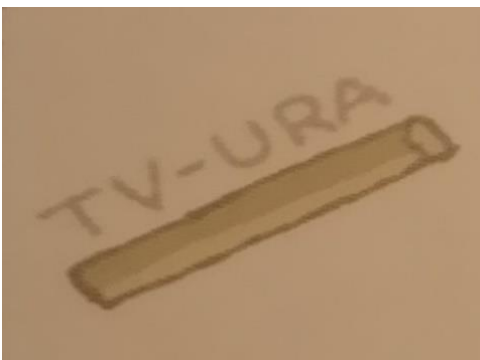
Kohdan huumori perustuu siihen, että Tatu ja Patu ymmärtävät sanan merkityksessä 'etusuuntaan' (KS), vaikka haastattelija käyttää sitä 'toiminnan jatkumisesta, edistymisestä, kehittymisestä' (KS). Haastattelija selventää tarkoittamaansa asiaa sanomalla *Ei kun minä tarkoitin, että siirrytään haastattelussa eteenpäin...*

Kohdan aikuisten vastaukset vaihtelivat paljon, sillä monimerkityksisyystapaus esiintyy sarjakuvassa, ja sen ymmärtämiseen vaaditaan usean toiminnan tulkitsemista. Tulkitsin havaituiksi tämän kohdan vastaukset hieman herkemmin kuin muiden kohtien vastaukset, sillä vaikka monimerkityksisyyteen ei olisi vastauksessa viitattu *monimerkityksisyys*-käsitteellä tai kertomalla, mitkä kaksi merkitystä sana saa, oli vastausten perusteella selkeästi havaittavissa, jos monimerkityksisyys ymmärrettiin. Yksi vastaajista viittasi monimerkityksisyyteen (A1), yksi sanaleikkiin sanasta eteenpäin (A8) ja yksi väärinymmärrykseen (A7). Moni vastaajista mainitsi sen, että pojat olivat ymmärtäneet haastattelijan kysymyksen kirjaimellisesti (A2, A4, A5, A6 ja A10). A3 vastasi, että on *[h]uvittavaa kuvitella tilanne oikeaan haastatteluun*. Tulkitsin havaituksi myös vastauksen: *Tatun ja Patun reipas, ripeä ja suora totuuden mukainen toiminta*. (A9), sillä siinä viitattiin siihen, että Tatu ja Patu siirtävät tuolia haastattelijan pyytäessä heitä siirtymään haastattelussa eteenpäin.

Suurin osa lapsivastaajista (L1, L2, L3, L4, L5, L6, L7 ja L9) viittasi siihen, että Tatu ja Patu ymmärsivät juontajan kehotuksen siirtyä eteenpäin siten, että heidän pitää siirtää tuolia eteenpäin, vaikka haastattelijä tarkoitti, että siirrytään haastattelussa eteenpäin. Tulkitsin tällaiset vastaukset havaituiksi. Ei-havaituksi tulkitsin vastauksen, jossa vastaaja kiinnittää huomiota haastattelijan outoon ulkonäköön ja siihen, että Tatu ja Patu *hyppää tavallaan tosta sängystä tolle oudosti* (L8). Tulkitsin ei-havaituksi myös vastauksen, jossa vastaaja mainitsee hauskaaksi haastattelijan ilmeen ja tavan, jolla Tatu ja Patu siirtyvät eteenpäin, mutta ei viittaa haastattelijan tarkoittamaan pyyntöön siirtyä haastattelussa eteenpäin (L10).

Kohta 15: *tv-ura*

Kuva on televisiostudion lattiasta.

(TP, 27)

Ura-sana voi tarkoittaa 'kulkuneuvon, veden tms. maastoon tekemä[ä] jälk[eä]' tai 'ihmisen toiminta[a] ja etenemi[stä] jllak alalla, jssak ammatissa, karriääri; elämäntehtävä, ammatti' (KS). *Ura* on saanut merkityksen 'ammatti' "naapurikielten mallin mukaan vasta 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa" (NES). Huumori perustuu tulkintani mukaan siihen, että kuvaan piirretty *ura* viittaa kielenkäyttötilanteen mukaan mahdolliseen uraan alalla etenemisen merkityksessä.

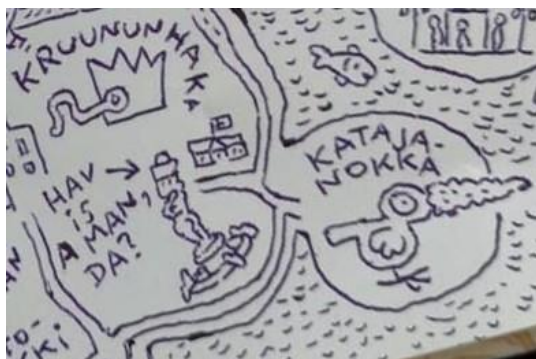
Kohdan monimerkityksisyyden tulkitsin havaituksi vastauksissa, joissa *ura*-sanana monimerkityksisyys (A2) tai *sanaleikki sanan ura ympärillä* (A8) mainittiin tai joissa kerrottiin *ura*-sanana kaksi eri merkitystä (L2 ja L3). Tulkitsin havaituksi myös vastauksen, jossa mainittiin *kaksimerkityksisyys* kertomatta, minkä sanan kaksimerkityksisyys on kyseessä (A10). Vastauksessa *Abstraktista tehty totta. :D* (A6) havaittiin tulkintani mukaan monimerkityksisyys, sillä abstraktin voi ajatella viittaavan uraan, joka ei näy kuvassa, ja sen, että siitä on *tehty totta*, voi ajatella viittaavan lattiassa olevaan uraan. Vastauksen *Mihinkähän loveen mä sijoitan oman opeurani?!* (A5) tulkitsin myös havaituksi sillä *lovi*-sana viittaa uraan merkityksessä 'kulkuneuvon, veden tms. maastoon tekemä[ä] jälk[eä]' (KS) ja *opeura*-sana merkityksessä 'ihmisen toiminta[a] ja etenemi[stä] jllak alalla, jssak ammatissa, karriääri; elämäntehtävä, ammatti' (KS). Ei-havaituksi tulkitsin vastaukset, joista käy ilmi jokin muu seikka kuin monimerkityksisyys (A1, L6, L7 ja L10), ja joissa vastaaja ilmaisi, ettei ymmärtänyt kohtaa (A3, A4, L4, L5, L8 ja L9) tai, että kohdassa ei ole mitään hauskaa (L1) sekä vastauksen, jossa ei ollut vastattu mitään (A9). Tulkitsin vastauksen *[p]uujalkavitsi* (A7) epäselväksi, sillä siinä vastaaja on saattanut tajuta monitulkintaisuuden, mutta ei perustellut vastaustaan mitenkään.

3.2.2 Homonymiatapaukset

Esittelen ensiksi täydellisen homonymian tapaukset (*Kruununhaka, Katajanokka, nauhoitus, johdon* ja *poikki*) ja siirryn sitten sananmuotohomonymiatapauksiin (*parras valot, eelin ja saapas*).

Kohta 12: *Kruununhaka, Katajanokka*

Kuva on Tatum ja Patun laatimasta Helsingin-kartasta.

(TP, 15)

Kohdassa on Helsingin kaupunginosat *Kruununhaka* ja *Katajanokka*. Esimerkkien huumori perustuu tulkintani mukaan siihen, että Tatu ja Patu ovat tulkinneet Helsingin kaupunginosien nimet kirjaimellisesti, mikä näkyy heidän piirtämässään kartassa. Kohdassa on myös kolmas monitulkintaisuustapaus, jonka käsittelen luvussa 3.2.3.

Tulkitsin monitulkintaisuustapaukset ei-havaituiksi vastauksissa, joissa vastaaja ei viitannut sanoihin *Kruununhaka* ja *Katajanokka* ollenkaan. Osassa vastauksista sama vastaus ilmaisee tulkintani mukaan molempien sanojen monitulkintaisuuden havaitsemisen. Tällaisissa tapauksissa sanoihin

viitattiin monikkomuodolla (A2, L4, L5 ja L10). Tulkitsin kummankin paikannimen monitulkintaisuuden havaituiksi vastauksissa, joissa tuli ilmi, että paikannimet on piirretty karttaan (A2, A6, L4, L5 ja L10). En vaatinut havaituksi tulkitsemiseen sitä, että vastauksissa olisi selitetty tarkemmin, että paikannimet on ymmärretty kirjaimellisesti, sillä piirroksen yhdistäminen paikannimeen osoittaa, että monitulkintaisuustapaus on havaittu. Yhdessä havaituksi tulkitsemassani vastauksessa selitettiin tarkemmin, että *kaupunginosasta on tullut kruunu hakoineen, ja linnun nokalla viitataan Katajanokan kaupunginosaan* (A5). Joissakin vastauksissa (A1 ja A9) on epäselvää, kumpi paikannimiin liittyvistä monitulkintaisuuksista havaittiin. Tulkitsin tällaiset vastaukset epäselviksi. Vastaaja A1 viittasi paikannimeen yksikössä. Toisella vastaajista tuli vastaukseen kirjoitusvirhe: *Tatu ja Patu on hauskaasti kuvittaneet kaupunginosa* (A9), minkä vuoksi ei voi päätellä, viittasiko vastaaja yhteen vai kahteen paikannimeen. L2 selitti vastauksessaan *Kruunuhaan* olevan hauska, sillä *siinä tarkoitetaan jotain paikkaa niin siinä on kruunu ja sitten siinä on haka*. Tulkitsin vastauksen havaituksi. Vastauksen *en osaa sanoa* (A4) tulkitsin luonnollisesti ei-havaituksi. Tulkitsin ei-havaituksi myös vastaukset, joissa kuvailtiin sitä, miltä linnun nokka näyttää (L7 ja L8) ja vastauksen, jossa hauskaasi mainittiin se, että *Katajanokka* on oikeasti niemi (L9). Vastauksen *pikkukivaa sanaleikittelyä* (A3) tulkitsin epäselväksi, sillä siinä tajuttiin selvästi, että kohdassa on sanaleikittelyä, mutta ei kerrottu, mikä sanaleikittely on kiva ja miksi. Tulkitsin epäselväksi myös vastauksen *Hav is a man, da? Erottuu kuvasta. Muut on selkeitä teksti-kuvajuttuja* (A8), sillä *teksti-kuvajuttuja* osoittaa, että vastaaja huomasi tekstissä ja kuvassa olevan jotain hauskaa, mutta ei yhdistänyt tapausta paikannimeen. Osa lapsivastaajista (L1, L3 ja L6) viittasi vastauksessaan *Katajanokka*-sanaan ja siihen, että kuvassa linnulla on nokan paikalla kataja viittaamatta paikannimeen. Tulkitsin kyseiset vastaukset epäselviksi, sillä niistäkään ei käy ilmi, onko *Katajanokka* ymmärretty paikannimenä. Myös vastaukset *Hauskoja oivalluksia nimistä* (A7) ja *Hauskat muunnokset sanoista sekä hauskat kuvat sanoista* (A10) tulkitsin epäselviksi, sillä niissä ei kerrottu riittävän tarkasti, mitä hauskaa nimiin ja kuviin liittyy.

Kohta 1: nauhoitus

Kuva on televisiostudiolta.

Kohdan huumori perustuu tulkintani mukaan siihen, että *nauhoitus*-sanana voi kielenkäyttötilanteen avulla tulkita televisionauhoitukseksi ja kuvan avulla kenkien nauhoitukseksi.

(TP, 27)

Tulkitsin kohdan monitulkintaisuuden havaituksi, jos vastauksesta kävi jotenkin ilmi, että kohdassa on monimerkityksisyyttä. A7 selitti, että *nauhoitus tuo mieleen ensin jonkin äänen/kuvan tallentamisen ei kenkien solmimista* ja A9 [t]elevisiostudiolla nauhoituksella tarkoitetaan yleisesti videonkuvan tallentamista. Tässä studioon on tuotu huumorilla toinen nauhoitusmuoto. Tulkitsin vastaukset havaituiksi, sillä A7 selitti *nauhoitus*-sanalle kaksi eri merkitystä ja A9 kertoi *nauhoitus*-sanana toiseen merkitykseen ja viittasi toiseen sanoilla *toinen nauhoitusmuoto*. A1, A2, A3 ja A8 mainitsivat kyltin tekstin monimerkityksisyyden, mutta eivät kertoneet tekstin eri merkityksiä. Tulkitsin vastaukset havaituiksi, sillä kohdassa ei ole muuta monimerkityksisyyttä. Vastaja A5 vastasi [s]anan kaksoismerkityksen käyttö - se toimii hyvin! Vaikka A5 ei kertonut, minkä sanan monimerkityksisyys oli hauska, tulkitsin vastauksen havaituksi, sillä kohdassa oli vain yksi monimerkityksiseksi tulkittavissa oleva sana. Tulkitsin havaituiksi myös vastaukset, joissa kerrotaan sanojen eri merkitykset mainitsematta *monimerkityksisyys*-sanaa (L3, L5 ja L10). Ei-havaituiksi tulkitsin tapauksissa vastaajat viittasivat jotenkin siihen, että luukku, josta solmitaan kengännauhoja, on hauska (A4, A6, L1, L4, L7, L8 ja L9) tai tekstiin *nauhoitus käynnissä* ja kengännauhojen sitomiseen mainitsematta tekstin toista merkitystä tai kohdan monimerkityksisyyttä (L2 ja L6). Epäselväksi tulkitsin vastauksen, jossa mainittiin *kielen avulla leikkittely* (A10), sillä vastausta ei perusteltu mitenkään.

Kohta 8: johdon, poikki

Kuva on Tatun ja Patun keksinnöille myönnetystä palkinnosta.

(TP, 33)

Johto-sana tarkoittaa kahta eri asiaa, jotka ovat 'johtaminen, ohjaaminen, ohjaus, hoito; päällikkyys, komento, esimiehyys' ja 'virtapiirin osana oleva johdin' (KS). Kielenkäyttäjän intuitio paljastaa sanat homonyymisiksi. Tulkintani mukaan kohdan huumori perustuu siihen, että konteksti osoittaa, että kohdassa puhutaan Tatun ja Patun keksintöyrityksen johdosta. Kohdan suluissa oleva virke kuitenkin antaa ymmärtää, että tilanteessa puhutaan sähköjohdosta.

Poikki-sana muodostaa toisen monimerkityksisyystapauksen, jonka huumori perustuu siihen, että *poikki* voidaan ymmärtää merkityksessä 'poikittain kahtia; kahdeksi kappaleeksi t. osaksi katkaistuna, taittuneena, murtuneena' tai 'loppen uupunut, rasittunut, väsynyt, nääntynyt'. Tilanteesta tekee tulkinani mukaan humoristisen se, että kyseessä voi olla joko sähköjohdon viallisuus tai työnjohdon väsymys.

Käsittelen ensin, havaitsivatko vastaajat sanan *johdon* monimerkityksisyyden. Tulkitsin havaituiksi vastaukset, joissa viitattiin joko *johto*-sanana monimerkityksisyyteen (A2 ja A3) tai kerrottiin sanojen eri merkitykset (A1, A8 ja A9). L6 selitti, että *johto voi tarkoittaa esim myös uimahallin johtoa tai en mä osaa sitä paremmin selittää mut sit se voi tarkoittaa myös niinku jotain sähköjohtoa*. Vastauksesta tuli ilmi se, että *johto*-sanana voi ymmärtää kahdessa merkityksessä, mutta kysyin varmuuden vuoksi tarkentavan kysymyksen siitä, mitä vastaaja tarkoittaa *uimahallin johdolla*. Vastaaja epäröi aluksi, mutta vastasi lopulta *johto on vaan niinku sellanen et sä niinku johdat jotain*. Tulkitsin vastauksen havaituksi. Tulkitsin havaituksi myös A5:n vastauksen: *Joo, ihan järkevää, että johto toimii ehjänä, mutta ei hirveästi naurata . vai onko tässä syvempi taso, jotta en hiffaa? Vai viitataanko tässä esimiehiin??*. Vastauksesta käy ilmi, että vastaaja tajusi *johdon* merkityksen ensin vain viittaamassa sähköjohtoon, mutta pohti vastauksen lopussa, voisiko se viitata myös esimiehiin. Ei-havaituksi tulkitsin vastaukset (A4, A7, L3 ja L9), joissa viitattiin vain johdon toiseen merkitykseen ja jätettiin toinen merkitys mainitsematta ja vastaukset (L1, L2, L4, L5 ja L7), joissa ei osattu sanoa kohdasta mitään hauskaa sekä vastaukset (L8 ja L10), joissa viitattiin siihen, että teksti on hauska sen kirjoitustyylin vuoksi. Epäselväksi tulkitsin vastauksen *[l]auseen kaksimerkityksisyys* (A10), sillä siinä on epäselvää, oliko siinä ymmärretty sanan *johdon* vai *poikki* monimerkityksisyys. Tulkitsin epäselväksi myös vastauksen: *Hauska veto työelämään, sellainen kun tulee lastenkirjassa vastaan niin se tulee ihan yllättäen että saa nauramaan!* (A6), sillä siitä voi päätellä, että jompikumpi tai

molemmat monimerkityksisyyksistä havaittiin, mutta siitä, kumpi niistä havaittiin, ei voi olla varma, sillä vastaaja ei ole perustellut vastaustaan.

Kohdan *poikki*-sanan tulkitsin havaituksi vastauksessa, jossa viitattiin ensin *johto*-sanan kaksoismerkitykseen ja jatkettiin sitten: *Ihmisjohtokaan ei toimi hyvin, kun se on "poikki", eli väsynyt* (A3). Vastauksen *-kaan*-päätteestä käy ilmi, että *poikki* oleminen voi viitata ihmisjohdon lisäksi sähköjohdon viallisuuteen. Tulkitsin havaituksi myös vastauksen, jossa kerrottiin, että kohdassa *on kahden sanan yhdistelmäsanaleikki samassa lauseessa* (A8) ja selitettiin sanan *poikki* kaksi eri merkitystä. Tulkitsin kohdan ei-havaituksi, jos vastauksessa jätettiin *poikki*-sana kokonaan huomiotta (A1, A2, A5, A7, A9, L1, L4, L5, L6, L7 ja L8). Tulkitsin ei-havaituksi myös vastauksen *Yrityksen johto on useasti poikki monessa firmassa* (A4), sillä vaikka siinä käytettiin sanaa *poikki*, voi sen päätellä viittaavan vain väsymykseen. L3 ymmärsi kohdan hauskuuden niin, että johdon toiminta on moitteetonta silloin, kun se on *poikki*. Tulkitsin vastauksen ei-havaituksi. Kohdan epäselvän vastauksen antaneet informantit ovat samat kuin *johdon*-sanan kohdalla. Tulkitsin ei-havaituksi vastauksen (L2), jossa hauskuus nähtiin siinä, että tekstissä sanotaan johdon olevan moitteetonta muulloin kuin silloin, kun se on *poikki*, perustellen vastaustaan siten, ettei johto edes voi toimia, jos se on *poikki*, ja vastauksen (L9), jossa kerrottiin, että *se [johto] on niinku hyvä paitsi silloin kun se on poikki*. Tässäkin kohdassa tulkitsin ei-havaituksi vastaukset (L8 ja L10), joissa viitattiin siihen, että teksti on hauska sen kirjoitustyylin vuoksi.

Kohta 2: *parras valot*

(TP, 16)

Parras on puhekielen loppuheittoinen muoto *parta*-sanan inessiivistä. Kohdan voi kuitenkin käsittää myös yhdyssanana *parrasvalot*, joka tarkoittaa 'näyttämön lampun tai lamppujen tuottama[a] voimakas[ta] valo[a]' (Suomisanakirja). Kohdan sanat on kirjoitettu erikseen, ja kuva osoittaa, että kyse on siitä, että parrassa on valot. Tulkintani mukaan tässä kohdassa on tarkoitus huomata huumori siinä, että *parrasvalot*-sana on ymmärretty kirjaimellisesti tarkoittamaan parrassa olevia valoja.

Tulkitsin kohdan havaituksi, jos vastaaja mainitsi monimerkityksisyyden, vaikka ei olisikaan kertonut, mikä kohta on monimerkityksinen (A3 ja A10). Päädyin tähän, sillä kohdassa on vain yksi

monimerkityksisyystapaus. Yksi lapsivastaajista selitti, että *parras valot* tarkoittaa kahta eri asiaa. Kysyin vastaajalta, mitä kahta asiaa, ja tämä vastasi *no että parrassa on valot ja parrasvalot eli emmä ees oo ihan varma mitä se tarkoittaa* (L4). Tulkitsin vastauksen havaituksi, vaikka vastaaja ei osannutkaan selittää, mitä *parrasvalot* tarkoittaa, sillä vastaus osoittaa, että vastaaja havaitsi monitulkintaisuuden. Tulkitsin havaituksi myös vastaukset, joissa *parrasvalot* kirjoitettiin yhteen ja viitattiin lisäksi parrassa oleviin valoihin (A1 ja A5). Tulkintani perustuu siihen, että *parrasvalot* yhteen kirjoitettuna tarkoittaa yhdyssanaa *parrasvalot*. Vain yksi aikuisvastaajista (A9) selitti, mitä *parrasvaloilla* tarkoitetaan ja viittasi kuvan parrasvaloihin. Tapauksissa, jotka tulkitsin ei-havaituiksi, vastaaja kiinnitti huomionsa kuvaan mainitsemalla, että se on hauska (A2) tai kertomalla, että hauskaa on se, että partaan on laitettu valot (A4, L1, L5, L6, L7 ja L9). L1 ja L8 mainitsivat vastauksessaan hauskaksi kuvassa olevan Tatun pään. L1 mainitsi lisäksi, että teksti on hauska, sillä *se on kirjoitettu tollee*. Tulkitsin kyseiset vastaukset ei-havaituiksi. Tulkitsin ei-havaituiksi myös vastaukset, joissa viitattiin parrassa oleviin valoihin ja tekstiin merkityksessä *parras valot* (L2 ja L10) ja vastauksen *sil on parrassa niinku valoja ja sit siin lukee niinku paras mut siinä lukee parras valot* (L3). Tulkintani mukaan vastaaja L3 ylitulkitsi kohdan, sillä tämä viittaa vastauksessaan *paras*-sanaan. Epäselväksi tulkitsin vastauksen *No aika nokkela sanaleikki!* (A6), sillä siinä viitattiin sanaleikkiin, mutta ei perusteltu, miksi sanaleikki on nokkela. Vastauksen, jossa mainittiin *sanaleikki sanojen parta ja parrasvalot ympärillä* (A8) tulkitsin kuitenkin havaituksi, sillä siinä kerrottiin, mitä sanoja sanaleikki koskee. Parrasvaloihin ja partaan viittasi myös informantti A7, joka kertoi, että *[p]arrasvaloista ei tule mieleen parta*. Tulkitsin vastauksen havaituksi.

Kohta 18: *Eelin*

Kuva on kampaamosta.

Kohdassa on kaksi monitulkintaista sananmuotoa, joista toisen käsittelen luvussa 3.2.3. *Eelin*-sana voidaan ymmärtää sekä sanaleikin *eelin keelin klot* sanaksi että *Eeli*-nimen genetiivimuodoksi. Huumori perustuu tulkintani mukaan siihen, että *Eelin* voi olla joko osa purkkiin kirjoitettua sanaleikkiä, jota voidaan pitää geelin nimenä tai osa *Eeli*-nimeä, jolloin kyseessä on *Eeli*-nimisen henkilön geeli.

(TP, 16)

Osasta vastauksista ei voi päätellä, kumpi monitulkintaisuuksista havaittiin. Jos vastauksessa ei viitattu ollenkaan jompaankumpaan tai kumpaankin sanaan, tulkitsin sen sanan monitulkintaisuuden ei-havaituksi. Tulkitsin monitulkintaisuuden havaituksi vastauksessa *tos lukis oikeesti eelin keelin klot mutta tää on kuva kampaamosta jossa tää on tota geeliä ni sen tota ehkä sen kampaajan nimi on eeli ni sit tos lukee eelin geelin klot* (L6). *Eeli*-sanan liittäminen sekä nimeen että loruun osoittaa, että vastaaja tajusi sanan monitulkintaisuuden. Vastaukset, joissa viitattiin loruun tai sen osaan tuotteen nimenä tai leikittelyyn lastenlorulla (A2, A3, A5, L2, L3, L4, L5, L7, L9 ja L10) tulkitsin ei-havaituksi, sillä vaikka niissä huomattiin lorun osa, ei niistä käy ilmi monimerkityksisyyden havaitseminen. Vastauksen *Hyvät ideat purkissa* (A4) tulkitsin myös ei-havaituksi, sillä siitä ei voi päätellä, havaitsiko vastaaja monimerkityksisyyttä. Ei-havaituksi tulkitsin myös vastauksen, jossa pohdittiin: *Tämä on jotenkin hauskempi kuin nuo muut purkkien nimet? Ehkä tämä on parempi oivallus?* (A8), sillä vaikka vastaaja pohti kohtaa, hän ei selittänyt, mikä siinä voisi olla hauskaa. A9:n vastauksen tulkitsin ei-havaituksi, sillä siihen ei vastattu mitään ja L1:n vastauksen, sillä siinä sanottiin, että kohdassa ei ole mitään hauskaa. Vastaaja A6 mainitsi vastauksessaan vain *geeli*-sana, ei *Eeli*-sanaa, joten tulkitsin *Eelin* monitulkintaisuuden ei-havaituksi. Yksi aikuisvastaajista havaitsi joko *Eelin*- tai *geelin*-sanan monimerkityksisyyden, sillä tämä kirjoitti: *Lasten loruun yhdistynyt sana* (A10), mutta ei kertonut, mikä sana lastenloruun yhdistyy. Tulkitsin vastauksen epäselväksi. Tulkitsin epäselväksi myös vastauksen *Pätkä lastenlorusta hiukan käyttökohteensa tarpeeseen muunneltuna* (A1), sillä siinä havaittiin luultavasti ainakin jompikumpi monitulkintaisuuksista, mutta vastausta ei perusteltu.

Kohta 5: *saapas*

(TP, 19)

Saapas-sanan voi tulkita kahdella tavalla, joko *saapas*-substantiivin nominatiivimuodoksi tai liitepartikkelilliseksi *saada*-verbiksi. Kohdassa on mainos kumisaappaasta. Kuva mahdollistaa kielellisen leikittelyn ymmärtämisen. Huumori perustuu tulkintani mukaan siihen, että *saapas* liitepartikkelisena *saada*-verbinä ottaa kantaa sitä edeltävään väitteeseen *Ei saa ostaa!*, kun taas kuva viittaa *saapas*-substantiivin nominatiivimuotoon. Kohdassa esiintyy myös toinen monitulkintaisuustapaus sanassa *parikin*, jonka esittelin luvussa 3.2.1.

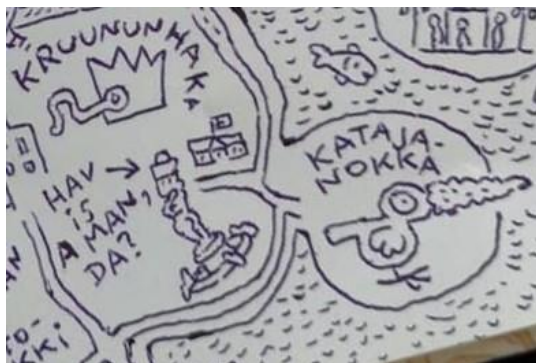
A2, A3 ja A5 viittasivat vastauksessaan *saapas*-sanana monimerkityksisyyteen, joten tulkitsin vastaukset havaituiksi. A5 vastasi jopa, että *[s]uomen kielessä on rikas homonyymien varasto: saapas on siitä hyvä esimerkki*. A8 vastauksesta tuli ilmi *sanaleikki sanan saada ympärillä*. Tulkitsin vastauksen havaituksi, vaikka siinä ei kerrottu tarkemmin, mikä sanaleikki *saada*-sanana ympärille rakentuu. Sanaleikki voi kuitenkin perustua tässä vain *saada*- ja *saapas*-sanoihin. L3:n vastaus eroaa omasta tulkinnastani. Siinä on viitattu saappaaseen sanoilla *vähän niinku jotain haukuttais saappaaksi* ja mainittu *saapas ken[känä]*. Vaikka en itse tulkinnut kyseistä kohtaa samalla tavalla, tulkitsin vastauksen havaituksi, sillä siinä *saapas*-sanalle kerrotaan kaksi mahdollista merkitystä. A6 vastauksen tulkitsin ei-havaituksi, sillä siinä mainittiin *[j]uupas-eipäs väittely*, mutta ei *saapas*-sanaa merkityksessä kenkä. A7 vastauksen tulkitsin ei-havaituksi, vaikka siinä oivallettiin *saapas*-sana merkityksessä *[t]yhmä kuin saapas*, sillä minkään toisen sanan merkitykseen informantti ei viitannut. A9, L9 ja L10 tulkitsivat kohdan siten, että hauskaa on se, että siinä kielletään ostamasta *saapasta*, mutta ei viitannut *saada*-sanaan, vaan pelkkään kenkään. Määrittelin kyseiset vastaukset ei-havaituksi. L1 ja L4 kiinnittivät huomiota *Ei saa ostaa! Saapas!* -tekstiin, mutta perustelivat vastauksensa vain viitaten kuvassa olevaan saappaaseen. Tulkitsin monitulkintaisuuden siis ei-havaituksi. L7 ymmärsi kohdan tulkintani mukaan väärin, joten luokittelin vastauksen ei-havaituksi. Kyseinen vastaaja tulkitsi, että *saapas*-sana on kirjoitettu vahingossa yksikössä, vaikka sen pitäisi olla monikossa. L2, L5, L6 ja L8 eivät viitanneet vastauksessaan *saapas*-sanaan, joten tulkitsin tapaukset ei-havaituksi. *Saapas*-monitulkintaisuuden epäselvät vastaukset ovat samat kuin *parikin*-monitulkintaisuudella (ks. luku 3.2.1).

3.2.3 Homofonia- ja homografiatapaukset

Esittelen tässä luvussa aineistossani esiintyvät homofoniatapaukset (*Hav is a man, da, Calsar, Huithabel, Oma-gehu parfum, geelin, Niist-x, prakka, , Nouhau ja Noubel*) ja homografiatapaukset (*hair ahdus* ja *Paris tunnis haihtuu*).

Kohta 12: *Hav is a man, da*

Kuva on Tatun ja Patun laatimasta Helsingin-kartasta.

(TP, 15)

Kohdassa on homofoniatapaus. Siinä leikitellään lauseen *Hav is a man, da?* ja patsaan nimen *Havis Amanda* äänteellisellä samankaltaisuudella. *Hav is a man, da* voidaan tulkintani mukaan tulkita puheessa kysymyksenä *How is a man, da?*, vaikka kielenkäyttökonteksti ohjaa tulkitsemaan sen *Havis Amanda* -patsaan nimenä. *Havis Amanda* -patsaan lähistöllä voi olettaa olevan ei-suomenkielisiä turisteja, joiden puheesta Tatu ja Patu

ovat poimineet lauseen *How is a man, da?* ja patsaan nimen *Havis Amanda* ja tulkinneet paikan nimeksi *Hav is a man, da?*. Lisäksi Tatu ja Patu ovat voineet poimia vieraskielisten ihmisten puheesta myös ruotsin sanan *hav* 'meri' (ks. MOT Ruotsi) ja venäjän sanan *da* 'kyllä' (ks. MOT Venäjä). Kohdassa on siis hyödynnetty englannin, ruotsin ja venäjän kieltä. Kohdassa esiintyy myös kaksi muuta monitulkintaisuustapausta, jotka käsittelin luvussa 3.2.2.

Hav is a man, da -tekstin monimerkityksisyyden havaitsi tulkintani mukaan osittain vastaaja A5, joka kirjoitti: *Havis Amandasta on tullut mies, da da, juu juu*. Vastaaja ei kuitenkaan viitannut vastauksessaan *Hav is a man, da* -tekstiin kokonaisuudessaan, vaan vain kohdan *a man, da* osalta. Tulkitsin vastauksen kuitenkin havaituksi, sillä siinä on tajuttu ainakin osa monitulkintaisuudesta. Ei-havaituksi tulkitsin vastaukset, joissa *Hav is a man, da* -tekstiin ei kiinnitetty lainkaan huomiota, sekä vastauksen, jossa kerrottiin, että *patsaassa on jotain outoa* (L3), mutta ei perusteltu, mikä on outoa. Epäselviä kohtia oli aikuisten vastauksissa paljon. Esittelin niistä kaksi (A3 ja A7) luvussa 3.2.2 paikannimien monitulkintaisuustapausten yhteydessä. Tulkitsin epäselväksi myös vastauksen *Hauskat muunnokset sanoista* (A10), koska sillä voidaan viitata paikannimien lisäksi myös *Hav is a man, da* -kohtaan, mutta vastausta ei perustella. Epäselväksi tulkitsin myös vastauksen *Hav is a man, da? Erottuu kuvasta. [--] tämä on mielenkiintoisempi* (A8), sillä siinä ei perusteltu, miksi kohta on mielenkiintoisempi.

Kohta 3: *Calsar*

(TP, 10)

Kohdassa esiintyy homofoniaa. Sanan *Calsar* *c* lankeaa ääntämykseltään lähelle *k*:ta. *Calsar*-sana voidaan ymmärtää kalsareiden merkinä ja *kalsarit*-sanana. Kuva on olennainen osa monitulkintaisuuden ymmärtämistä, sillä kuva kalsareista paljastaa kyseessä olevan kalsarit.

Kohdan monimerkityksisyyteen huomiota kiinnittäneistä toinen kirjoitti: *Calsar* nimitys voisi olla hauska (A7) ja toinen [k]alsareiden merkki (A10). Tulkitsin näistä vastauksista vain jälkimmäisen havaituksi, koska siinä on tajuttu, että *Calsar*-merkki viittaa *kalsarit*-sanaan. Vastauksen *Calsar* nimitys voisi olla hauskaa (A7) tulkitsin epäselväksi, sillä vaikka vastaaja kiinnitti huomion *Calsar*-sanaan, ei hän perustellut, miksi tapaus on hauska. Ei-havaituiksi tulkitsemisiani tapauksissa (A1, A2, A3, A4, A5, A6, A8, A9, L2, L3, L4, L5, L6, L7, L8, L9 ja L10) kaikissa mainittiin hauskaksi kuvassa näkyvä alushousujen käyttötapa. Tulkitsin ei-havaituiksi myös vastaukset, joissa kiinnitettiin huomiota johonkin muuhun kuvassa olevaan hauskaan asiaan kuin alushousujen käyttötapaan, kuten henkilön kampaukseen, asentoon tai ilmeeseen (L1, L2, L3, L5, L7 ja L10).

Kohta 11: *Huithabel*

(TP, 11)

Kohdassa esiintyy homofoniaa kirjaimen *b* kohdalla. Sanan *Huithabel* *b* lankeaa ääntämykseltään lähelle *p*:tä. *Huithabel* viittaa siis *huithapeli*-sanaan ('kevytmieli[nen] ja huolimat[on] ihmi[nen]') (KS.) Kuva on tulkintani mukaan olennainen osa huumorin ymmärtämistä, sillä siinä on henkilö, joka näyttää huithapelilta. *Huithabel*-sana tarkoittaa siis nimen osaa tai huithapelia.

Tulkitsin havaituiksi vastaukset, joissa viitattiin *huithapeli*-sanaan (A5), siihen, että *Huithapeli [on] piilotettuna nimeen* (A6) tai siihen, että nimi kertoo henkilön ominaisuuksista (A7 ja A10). *Huithapeli*-sanaan viittaaminen riittää, sillä sen avulla osoitetaan, että *b* lankeaa ääntämyksessä joskus *p:n* kanssa yhteen. Ei-havaituiksi tulkitsin vastauksen, jossa ei viitattu nimeen lainkaan (A4, L2, L5, L7, L8 ja L9) ja vastaukset, joissa mainittiin, että nimi on hauska, perustelematta sitä (A1, A2, L1 ja L6) ja vastaukset, joissa kerrottiin nimen olevan jostain muusta kuin homofoniasta johtuen hauska (A3, A8, L3 ja L10). A9 ei vastannut kohtaan mitään, ja L4 ei osannut sanoa kohdasta mitään hauskaa, joten tulkitsin vastaukset ei-havaituiksi. Moni lapsivastaaaja oli viitannut vastauksessaan kuvan henkilön ulkonäköön (L1, L2, L3, L5, L7, L8, L9 ja L10).

Kohta 16: *Oma-gehu parfum, Paris tunnis haihtuu*

Kuva on ylimielisen haastattelijan maskeeraushuoneesta.

Kohdassa on kaksi monitulkintaisuustapausta. Käsittelen ensin *Oma-gehu parfum*-tekstin monitulkintaisuuden. *Gehu*-sananosan *g* lankeaa ääntämykseltään lähelle *k*:ta, joten se on homofoninen. *Gehu* viittaa siis sanaan *kehu*. Kohdan konteksti paljastaa tulkintani mukaan huumorin, sillä siinä esitelty hajuvesipurkki on nähtävillä tilanteessa, jossa on oman arvonsa tunteva haastattelija. Voidaan siis humoristisesti olettaa, että haastattelija käyttää *oma-kehu* -hajuvettä. Humoristisuutta lisää se, että hajuveden nimi viittaa lauseeseen *omakehu haisee*. Kohdassa esiintyy homografiaa sanassa *Paris*. *Paris* tarkoittaa esimerkiksi englanniksi ja ranskaksi 'Pariisi' (ks. MOT Englanti; MOT Ranska). *Paris* suomen kielellä taas on puhekielen vastine sanalle *parissa*, joka tarkoittaa 'kanssa, keskuudessa, joukossa, seurassa' (KS). *Paris* lausutaan eri tavalla suomen kuin englannin tai ranskan kielellä, vaikka niiden kirjoitusasu on sama. Huumori perustuu tulkintani mukaan siihen, että purkin tekstin voi ymmärtää joko niin, että kyseessä on *Paris*-merkkinen tuote, joka haihtuu tunnissa, tai parissa tunnissa

(TP, 27)

haihtuva tuote.

Käsittelen kohdan vastaukset järjestyksessä vastaaja kerrallaan, sillä vastaukset ovat keskenään varsin erilaisia. Tulkitsin jokaisessa vastauksessa monimerkityksisyyden ei-havaituksi, jos siihen ei viitattu mitenkään. Osasta vastauksista ei voi päätellä, kumpaan vastaaja kiinnitti huomiota. Vastajaan A1 vastauksesta kävi ilmi, että vastaaja havaitsi kummankin pullon monimerkityksisyyden, sillä tämä kirjoitti: *Hauskat nimet hajustepulloilla! Kuvaavat varmasti hyvin käyttäjänsä* ja jatkoi perustelemalla, mitä hauskaa *Paris tunnis haihtuu* -kohdassa on. Vaikka vastaaja ei sen tarkemmin

perustellut, miksi *Oma-gehu parfum* -kohta on hauska, voi vastauksen viittauksesta siihen, että pulloit kuvaavat käyttäjänsä, päätellä, että tämä tajusi, että kohdassa g:n ääntämys lankeaa yhteen k:n ääntämyksen kanssa. *Paris tunnis haihtuu* -tekstin monitulkintaisuuden tulkitsin vastaajan A1 kohdalla havaituksi, sillä tämä perusteli sitä kolmella tavalla: *Jos pullo on Paris-niminen, niin 1. Parisi todella haihtuu tunnissa. tai 2. Paris-hajuste haihtuu tunnissa (ei haihdu; on todella voimakastuoksuinen) tai jos pullon sisältö onkin jotain muuta, niin se saattaa haihtua tunnissa tai parissa.* Ensimmäinen näistä tulkinnoista on sellainen, jota en itsekään havainnut monitulkintaisuustapauksia analysoidessani. Vastaajan A2 vastauksen tulkitsin epäselväksi, sillä *[l]eikittely sanonnalla viitanee oma kehu haisee* -sanontaan, mutta asiaa ei perusteltu, joten siitä ei voi olla varma. Vastaaja ei viitannut vastauksessaan *Paris tunnis haihtuu* -kohdan monimerkityksisyyteen, minkä vuoksi tulkitsin, että vastaaja ei havainnut sen monimerkityksisyyttä. Vastaus *Tavalliset sanat on saatu kivasti muokattua parfyymimäisiksi ja totuushan noissa on!* (A3) on tulkintani mukaan kummankin monimerkityksisyyskohdan osalta epäselvä, sillä kohdassa tajuttiin selvästi jotain hajuvesien teksteistä, mutta sitä ei perusteltu riittävän tarkasti. Vastaajan A4 vastauksen *Semi* tulkitsin ei-havaituksi kummankin monimerkityksisyyskohdan osalta. Vastauksen *Oma kehu haisee, mutta kalliimmatkin parfyymit haihtuvat* (A5) tulkitsin *Oma-gehu parfum* -monitulkintaisuuden osalta havaituksi, sillä siitä tuli ilmi, että g:n ja k:n ääntämys lankeaa yhteen. Tulkitsin vastauksesta, että *Paris tunnis haihtuu* -kohdan monimerkityksisyyttä ei havaittu, sillä vastauksessa viitataan vain toiseen kohdan merkityksistä. Vastaajan A6 vastauksen: *Jaa tuollaistakin voi purkittaa, varmaan kelpaisi itsekkäille!* :D tulkitsin havaituksi *Oma-gehu parfum* -monitulkintaisuuden osalta, vaikka siinä ei kerrottu, miksi hajuvesi kelpaisi itsekkäille. Päädyin tähän ratkaisuun samasta syystä kuin vastaajan A1 kohdalla. Viittauksesta siihen, että hajuvesi *varmaan kelpaisi itsekkäille* voi päätellä, että vastaaja tajusi, että kohdassa g:n ääntämys lankeaa yhteen k:n ääntämyksen kanssa. A6 ei viitannut vastauksessaan *Paris tunnis haihtuu* -monitulkintaisuuteen, joten tulkitsin sen ei-havaituksi. Vastaajat A7 ja A8 viittasivat vastauksissaan hajuvesien nimiin, mutta vain A7 perusteli vastaustaan: *Tietää mitä saa, jos noita suihkauttaa.* Tulkitsin kummankin vastauksista epäselväksi, sillä niistä ei käy mielestäni ilmi, mitä kohdista on havaittu, vaikka jotain niistä on luultavasti havaittu. Vastaajan A9 vastauksen *Ensin Omaa Gehuu* tulkitsin epäselväksi, sillä siinä ei voi olla varma, onko vastaaja tajunnut viittauksen omaan kehuun. Jotain hauskaa vastaaja kuitenkin tekstissä huomasi, koska mainitsi sen. Tulkitsin, että vastaaja ei havainnut *Paris tunnis haihtuu* -kohtaa, sillä vastaaja viittasi vain *Paris tunnis haihtuu* toiseen merkitykseen *Paris tunnis haihtuu nii ei tuu liia pitkää ylimielistä haastattelua.* Vastaajan A10 vastaus on lyhyt ja ytimekäs *[p]arfyymimerkkien toinen merkitys,* mutta siitä käy ilmi, että kummankin kohdan monimerkityksisyys havaittiin.

Vastaaja L1 kertoi, että kuvan teksti on hauska, sillä sen *kirjaimet on sillee no vähä oudosti kirjoitettu*. Tulkitsin, että vastaaja ei havainnut kumpaakaan monitulkintaisuustapausta. L2 mainitsi vain, että hauskaa on hajuveden teksti *Paris tunnis haihtuu*, mutta ei osannut perustella vastaustaan, minkä vuoksi tulkitsin kummankin monitulkintaisuuskohdan ei-havaituiksi. L3 vastauksen tulkitsin *Paris tunnis haihtuu* osalta havaituksi, sillä vastaaja mainitsi merkitykset *kahdessa tunnissa haihtuu* ja *Paris Pariisi englanniksi*. Vaikka vastaaja ei kertonut, että *Paris*-merkkisen tuotteen voi ajatella haihtuvan tunnissa, huomasi tämä monitulkintaisuuden ainakin osittain. L3 ei viitannut *Oma-gehu parfum* -tekstiin, joten tulkitsin sen ei-havaituksi. L4:n vastauksen tulkitsin *Paris tunnis haihtuu* osalta ei-havaituksi, sillä vaikka vastaaja mainitsee sen, tämä ei viittaa englannin tai ranskan kielen *Paris*-sanaan. Tulkitsin vastaajan oivaltaneen *Oma-gehu*-sanan monitulkintaisuuden, sillä tämä lausui sanan selkeästi ensin *g*:llä ja sitten *k*:lla. L5 pohti *Paris tunnis haihtuu* -tekstiä: *haihtuukohan se niinku oikeesti*. Tulkitsin vastauksen ei-havaituksi. L5 ei viitannut *Oma-gehu parfum* -tekstiin, joten tulkitsin sen ei-havaituksi. Myös L6, L9 ja L10 mainitsivat, että *Paris tunnis haihtuu* on hauska, mutta eivät osanneet perustella vastaustaan monitulkintaisuuden kannalta, eivätkä viitanneet *Oma-gehu parfum* -tekstiin. Tulkitsin vastaukset ei-havaituiksi. Tulkitsin ei-havaituksi myös L7:n vastauksen, joka viittasi myös *Paris tunnis haihtuu* -tekstiin, mutta kertoi sen olevan hauska, sillä *ei tunnis oikeestaa tarkota mitään*. L7 ei viitannut *Oma-gehu parfum* -tekstiin, joten tulkitsin sen ei-havaituksi. L8:n vastauksen tulkitsin myös ei-havaituksi, sillä vastaaja mainitsi hauskaksi kuvassa olevan valon.

Kohta 18: *geelin*

Kuva on kampaamosta.

(TP, 16)

Geelin-sana voidaan ymmärtää sekä *eelin keelin klot* -sanaleikin *keelin*-sanaksi että *geeli*-sanan genetiivimuodoksi. Tämä johtuu homofoniasta. Suomen kielessä *g* ja *k* lankeavat usein ääntämykseltään hyvin lähelle toisiaan. *Geeli* tarkoittaa 'kolloidisesta liuksesta saostunut[ta] hyytelömäi[stä] aine[tta]' (KS). Huumori syntyy tulkinani mukaan siitä, että *geelin*-sanan voi nähdä osana sanaleikkiä tai kielenkäyttökontekstiin sopivana hiusgeelinä. Esittelin kohdan *Eelin*-sanaa koskevan monitulkintaisuuden luvussa 3.2.2.

Kuten mainitsin luvussa 3.2.2 *Eelin*-sanaa koskevia vastauksia käsitellessäni, osasta vastauksista ei voi päätellä, kumpi monitulkintaisuuksista havaittiin. Jos vastauksessa ei viitattu ollenkaan

jompaankumpaan tai kumpaankin sanaan, tulkitsin sen sanan monitulkintaisuuden ei-havaituksi. Tulkitsin *geelin*-sanan monitulkintaisuuden havaituksi vastauksessa *Geelin nimi kaikille tutusta lorusta* (A7). Tulkitsin sen havaituksi myös vastauksessa *tos lukis oikeesti eelin keelin klot mutta tää on kuva kampaamosta jossa tää on tota geeliä ni sen tota ehkä sen kampaajan nimi on eeli ni sit tos lukee eelin geelin klot* (L6). *Geeli*-sanan ja lorun mainitseminen osoittaa, että vastaaja tajusi sanan monitulkintaisuuden. *Geelin*-sanan ei-havaitut ja epäselvät tapaukset olen esitellyt luvussa 3.3.2, jossa käsitelin *Eelin*-sanaa. Tulkitsin *geelin*-sanan monitulkintaisuuden havaitsemisen epäselväksi myös vastauksessa: *Ihan kiva brändäys geelillä!* (A6), sillä siinä viitattiin *geeli*-sanaan, mutta ei mainittu lorua. Vastaaja on saattanut kuitenkin viitata *brändäy[ksellä]* loruun.

Kohta 7: *Niist-x*

Kohdassa esiintyy homofoniaa. X-kirjain voidaan lausua suomeksi *äks*. Tulkintani mukaan kohdan huumori perustuu siihen, että nenäliinapaketissa voidaan tulkita olevan *Niistäks*-kysymys.

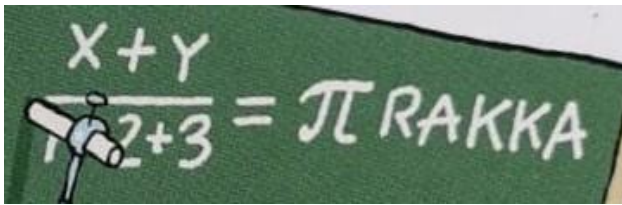
(TP, 45)

Tulkitsin monimerkityksisyyden havaituksi vastauksessa, jossa viitattiin *niistäks*-kysymykseen (A10) sekä vastauksissa, joissa viitattiin siihen, miltä *Niist-x* kuulostaa ääneen luettuna (A6 ja A8). Vain yksi lapsivastaajista (L10) huomasi, että paketissa olevaan tekstiin voi lukea ääneen kysymyksenä. Vastaaja tulkitsi kuitenkin tekstin *niistäks*-kysymyksen sijaan *niistiks*-kysymyksenä ja selittää *ooksä niistäny, niistiks*. Vaikka vastaaja ei sanonut, että kohdasta tulee ääneen luettuna hauska ja vaikka vastaaja lausui *x*:n hieman väärin, tulkitsin vastauksen havaituksi, sillä tämä äänsi tekstin niin, että siitä on havaittavissa homofoniaa. Ei-havaituksi tulkitsin vastaukset, joista toisessa vastaaja kirjoitti *[h]auska* (A4) ja toisessa *[h]auska kuva* (A9). Vastaaja A5 kertoi, että *Olen itse ostanut Kleenex-pakkauksia vuosikymmeniä sitten ulkomailla, ja siksi tämä kuva toimii hyvin. Hyvä suomennus!*, mutta ei viitannut sanan *Niist-x* monimerkityksisyyteen, joten tulkitsin vastauksen ei-havaituksi. Suurin osa lapsivastaajista (L1, L5, L7, L8 ja L9) kiinnitti huomiota johonkin muuhun kuvassa olevaan seikkaan kuin nenäliinapakettiin. Tulkitsin vastaukset ei-havaituiksi. L3 vastasi *se on sillee et tossa niinku hirveest mitää mut siin on sillee vähän hauskaa ku siin lukee niinku niistä niistä ni kuuluu vähän niinku niistä-ääni*. Vaikka vastaaja tajusi viittauksen niistämiseen, ei tämä tulkinnut *x*-kirjainta homofoniseksi. Tulkitsin vastauksen ei-havaituksi. L4 ei osannut sanoa kohdasta

mitään hauskaa, mikä vuoksi tulkitsin vastauksen ei-havaituksi. Tulkitsin ei-havaituksi myös vastaukset, joissa kiinnitettiin huomiota *Niist-x*-tekstiin (L1, L2 ja L6), sillä niissä ei kerrottu, että tekstin voi lukea kysymyksenä. Kolme aikuisvastaajista (A1, A2 ja A7) viittasi vastauksessaan siihen, mitä paketin kyljessä lukee. Tulkitsin nämä vastaukset epäselviksi, sillä niissä ei kerrottu tarkemmin, miksi paketin teksti on hauska. Tulkitsin epäselväksi myös vastauksen *[k]iva sanaleikittely* (A3), sillä siinä ei kerrottu, miksi sanaleikittely on kiva. Voi siis olla, että vastaaja ei havainnut sanan monimerkityksisyyttä.

Kohta 13: *πrakka*

Kuva on kohdasta, jossa Tatu ja Patu tutkivat mustikkapiirakkaa.

(TP, 19)

Kohdassa esiintyy homofoniaa. *Pii*-tavu on korvattu kreikkalaisella π -kirjaimella suomalaisten kirjainten sijaan. π lausutaan suomeksi *pii*. Kuva on tulkintani mukaan olennainen osa huumorin ymmärtämistä, sillä

siinä Tatu laskee liitutaululle yhtälöä mustikkapiirakasta, ja vastaukseksi tulee *πrakka*.

Tulkitsin havaituiksi vastaukset, joissa mainittiin jotenkin π -merkki. Osa vastaajista mainitsi vain *piin* (A3), *pii-merkin* (A5) tai *merkin* (A6), osa mainitsi sen käytön osana sanaa (A2 ja A7) tai kirjoitti vastauksessaan erikseen *pii rakka* (A4 ja A8). L4 vastasi, että *no siis mä veikkaan että niinku tosta laskusta tulis vastaukseks jotenki pii [--] emmätiä mitä se tarkoittaa mut se on viissi matikassa joku semmone sana tai semmone käsite ja sitte rakka eli niinku no siitä tulee niinku piirakka*. Yksi aikuisvastaajista selitti tarkemmin kuin muut: *Yhdistetty matematiikkaa ja äidinkieltä, ja on saatu aikaan vitsi. Pienemmät lapset eivät välttämättä tiedä pii-sanaa* (A10). Tulkitsin havaituksi myös vastauksen *Hymyilin yhtälön vastaukselle. Ehkei aukene pienimmille koululaisille* (A1), sillä ensimmäisestä lauseesta tulee ilmi, että yhtälön vastauksessa on jotain hauskaa ja toinen lause antaa ymmärtää, että hauskuus liittyy π -merkkiin, joka ei ole tuttu pienimmille koululaisille. Ei-havaituiksi tulkitsin vastauksissa vastaajat kiinnittivät huomiota kuvassa olevaan liituun, joka on telineessä (L2, L9 ja L10) tai laskutoimitukseen (L7 ja L10). Tulkitsin ei-havaituksi myös vastauksen, jossa vastaaja ei vastannut mitään (A9), vastauksen, jossa vastaaja kertoi, että kohdassa ei ole mitään hauskaa (L1) sekä vastaukset, joissa vastaaja kertoi, että ei ymmärtänyt kohtaa (L5, L6 ja L8). Yksi lapsivastaajista (L3) tajusi, että yhtälön vastaukseksi kuuluisi tulla *piirakka* ja kertoi π -merkkiä osoittaen, että *en mä ees tiä mikä kirjain toi on*. Tulkitsin kohdan monitulkintaisuuden ei-havaituksi,

sillä vaikka vastaaja tajusi, että vastaukseksi kuuluisi tulla piirakka, ei tämä tajunnut merkin monitulkintaisuutta.

Kohta 14: , *Nouhau*, *Noubel*

Tämä kuvassa oleva merkki lausutaan ”ou”.

Vuonna 2008 Tatulle ja Patulle myönnettiin Nhau-säätiön vuosittain jakama Nbel-mitali.

(TP, 21)

Kohdassa esiintyy homofoniaa merkissä, joka muistuttaa silmälaseja, ja joka lausutaan *ou* sekä sanoissa *Nouhau* ja *Noubel*. *Nouhau*-sana voidaan lausua englannin kielen sanan *know-how* ’asiantuntemus, taitotieto’ (ks. Itkonen 1977, kappale 9–10) mukaan, vaikka kyseiset kieliaineokset ovat erilaisia kirjoitusasultaan. Sama pätee *Noubel*-sanaa, jonka alku voidaan lausua kuten englannin *know* ’tietää’ (MOT Englanti), vaikka se kirjoitetaan eri tavalla. *Noubel*-sana on kuitenkin homofoninen vain sanan alkuosan *nou* osalta. Konteksti on olennainen osa huumorin ymmärtämistä, sillä kyseinen kirjan kohta viittaa Tatun ja Patun tutkimustyöhön ja näin ollen tietämiseen. Humoristista on tulkintani mukaan myös se, että *Noubel*-sana viittaa lähes samalla tavalla lausuttavaan Nobel-palkintoon, vaikka se on kirjoitusasultaan erilainen.

Käsittelen kohdan monitulkintaisuustapauksista ensimmäisenä silmälasien näköisen merkin monitulkintaisuuden. Havaituksi tulkitsemisissä vastauksissa vastaaja viittasi *ou*-silmälaseihin joko perustelematta sen tarkemmin (A1, A3 ja L8) tai viittaamalla jotenkin siihen, että silmälasien näköinen merkki korvaa kirjaimia (A2, A8, L1, L2, L3, L4, L5, L6, L9 ja L10). Ei-havaituksi tulkitsin vastauksen, jossa vastaaja ilmaisi, ettei tajua kohtaa (A4), vastauksen, jossa vastaaja sanoi, että kohdassa ei ole mitään hauskaa (L7) sekä vastaukset, joissa ei mainittu mitään silmälaseja muistuttavaan merkkiin liittyvää (A5, A7, A9 ja A10). Vastauksen *jokin päinvastaisuus- juttu..* (A6) tulkitsin myös ei-havaituksi.

Kohdan *Nouhau*-sanan tulkitsin havaituksi vastauksissa, joissa käytettiin *tietotaito*-sanaa, vaikka sen englanninkielinen sana olisi jätetty mainitsematta (A3 ja A5). Päädyin tähän ratkaisuun, sillä voidakseen tajuta puheena olevan tietotaito on tajuttava, että *Nouhau* voidaan lausua kuten englannin *knowhow* ’tietotaito’. Ei-havaituksi tulkitsin vastaukset, joissa sanaan ei viitattu ollenkaan (A1, A2,

A4, A8, A9, L1, L2, L5, L6, L7, L8 ja L9). Vastauksen *jokin päinvastaisuus- juttu..* (A6) tulkitsin myös ei-havaituksi. Tulkitsin ei-havaituksi myös vastaukset, joissa viitattiin *Nouhau*-sanaan ja selitettiin, ettei se ole *normaali* sana (L3), tai että se *tarkottaa jotain ihan outoa* (L10), tai ihmeteltiin, mikä sana oikein on (L4). Epäselväksi tulkitsin vastaukset *Nouhau-säätiö* (A7) ja *leikkittely sanoilla* (A10). Niissä tajuttiin, että kohdassa on jotain hauskaa, mutta vastauksia ei perusteltu.

Tulkitsin havaituksi kohdan neljätoista *Nobel*-sanan vastauksessa, jossa mainittiin *Nobel-palkin[to]* (A3), sillä vaikka tapausta ei ole selitetty tarkemmin, vastaaja tajusi, että *Nobel*-sanan ääntämys lankeaa yhteen *Nobel*-sanan ääntämyksen kanssa. Ei-havaituksi tulkitsin vastaukset, joissa sanaan ei viitattu ollenkaan (A1, A2, A4, A5, A7, A8, A9, L1, L2, L5, L6, L7, L8 ja L9), sekä vastaukset, joissa viitattiin siihen, ettei *Nobel* ole *normaali* sana (L3), tai että se *tarkottaa jotain ihan outoa* (L10) tai ihmeteltiin, mikä sana oikein on (L4). *Vastauksen jokin päinvastaisuus- juttu..* (A6) tulkitsin myös ei-havaituksi. Epäselväksi tulkitsin vastauksen *leikkittely sanoilla* (A10), sillä vastausta ei perusteltu.

Kohta 17: *hair ahdus*

Kuva on kohdasta, jossa Tatu ja Patu toimivat kampaajina.

(TP, 16)

Sanat *hair* ja *ahdus* on kirjoitettu eri riveille, eikä niiden välissä ole yhdysmerkkiä. *Hairahduksen* merkitys on 'erehdys, haksahdus, kömmähdys, harha-askel, virhe' (KS). *Hair* taas on englantia ja tarkoittaa 'hiuksia' (MOT Englanti). Vaikka *hair* on kirjoitusasultaan sama suomen ja englannin kielellä, lausutaan se eri tavalla. Tapaus on siis homografinen.

Huumori perustuu tulkintani mukaan siihen, että sanat *hair* ja *ahdus* voidaan nähdä *hairahdus*-yhdyssanana. Sanan *hairahdus* käyttö kyseisessä kohdassa viittaa siihen, että Tatu ja Patu ovat tilanteessa kampaajina, mikä ei ole hyvä idea. Myös *hair*-sana sopii parturi-kampaamoon.

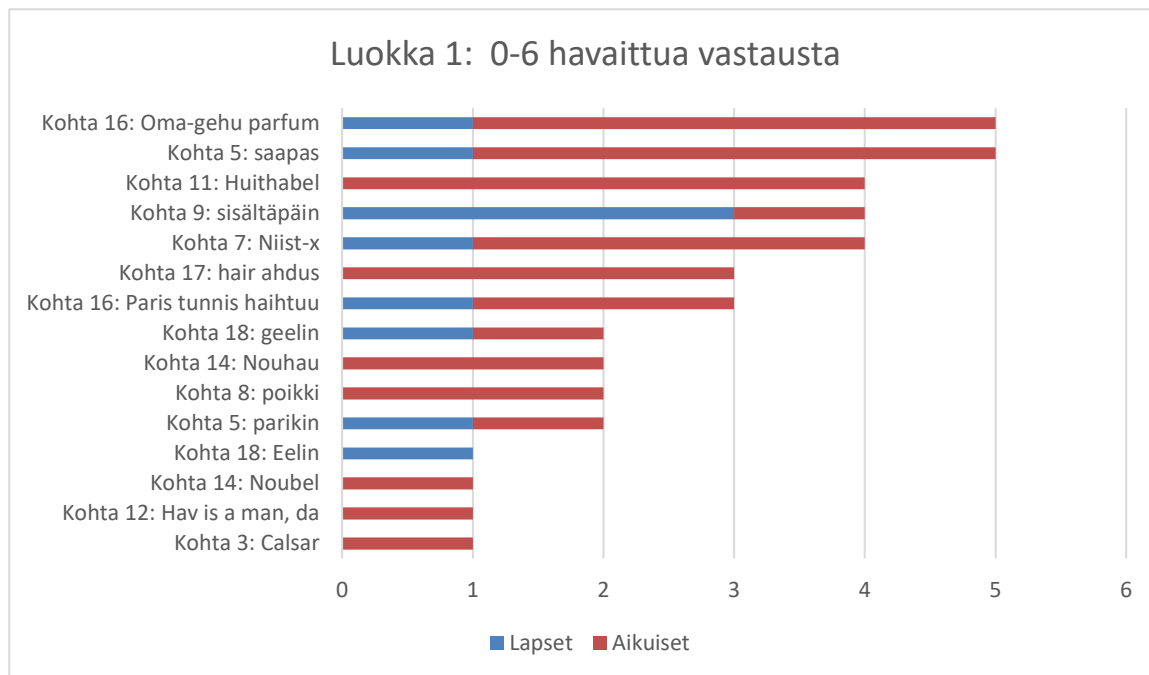
Kohdan monitulkintaisuuden tulkitsin havaituksi vastauksissa, joissa viitattiin sanaan *hiukset* tai *hair* sekä sanaan *hairahdus* (A6 ja A7). Tulkitsin havaituksi myös vastauksen, jossa viitattiin sanoihin *hair* ja *hiukset* sekä pohdittiin: *O, oi, oliko parturiura menestykseäs?* (A5) Vastauksen, jossa viitattiin vain *hairahdukseen*, mutta ei *hair*- tai *hiukset*-sanaan (A10), tulkitsin ei-havaituksi. Ei-havaituksi tulkitsin myös vastaukset, joissa viitattiin johonkin muuhun kohdassa olevaan hauskuuteen kuin monitulkintaisuuteen, kuten suihkepullon käyttöön (A4, L1, L2, L3, L5, L6, L7 ja

L10) sekä vastauksen *Eos* (A2). Vastaukset, joissa ei osattu sanoa kohdasta mitään hauskaa (A9, L4, L8 ja L9) tulkitsin niin ikään ei-havaituiksi. Kohdat, joissa viitattiin pullon nimeen tai pullossa olevaan tekstiin (A1 ja A8), tulkitsin epäselviksi, sillä niissä havaittiin tekstistä jotain hauskaa, mutta ei perusteltu vastausta. Vastaus *Onko hiustuotteen ostaminen hairahdus, vai johtaako sen käyttö hairahdeluun?* (A3) on myös tulkintani mukaan epäselvä, sillä siitä ei voi varmaksi päätellä, viitataanko *hiustuote*-sanalla englannin kielen *hair*-sanaan, vai onko sanavalinta kielenulkoisen kontekstin vuoksi hiuksiin viittaava.

4 Tulokset ja niiden analyysi

4.1 Informanttien vastaukset ja monimerkityksisyyden havaitseminen

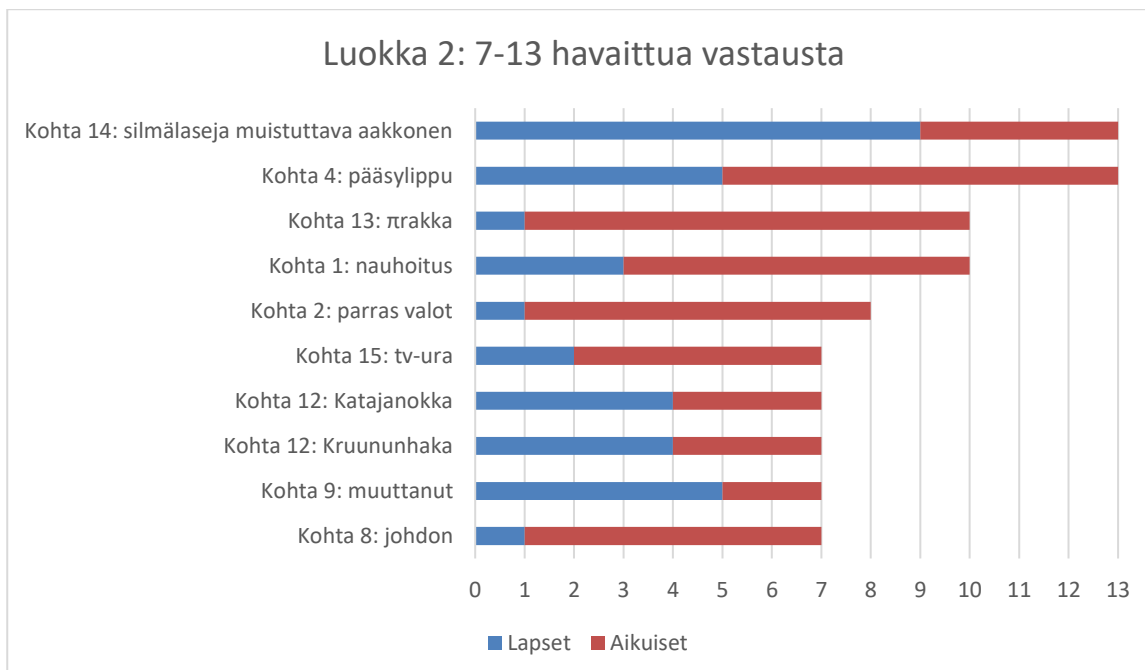
Lajittelin monitulkintaisuuksien havaitsemisen kolmeen luokkaan sen mukaan, onko monitulkintaisuuden havainnut 0-6, 7-13 vai 14-20 vastaajaa kahdestakymmenestä. Ensimmäinen luokka koostuu vastauksista, joissa monitulkintaisuus havaittiin harvimmin, toinen luokka vastauksista, joissa monitulkintaisuus havaittiin kohtalaisen usein ja kolmas luokka vastauksista, joissa monitulkintaisuus havaittiin useimmin. Jokaisen monitulkintaisuuden oli havainnut vähintään yksi informantti, mikä vahvisti hypoteesini siitä, että informantit havaitsevat monitulkintaisuuksia.

Yli puolet kyselyn monitulkintaisuuksista (15/27) sijoittuu luokkaan 1. Kyseisten sanojen monitulkintaisuuden on havainnut siis nolasta kuuteen informanttia. Monitulkintaisuuden havaitsematta jäämistä edistää se, että kohdassa on useampi monitulkintainen sananmuoto tai monitulkintaisuuden havaitsemista häiritsevä kuva, joka vie huomion muualle. Luokan 1 useamman kuin yhden monitulkintaisuuden sisältävissä kohdissa (*saapas* ja *parikin*, *poikki*, *sisältäpäin*, *Hav is a man, da*, *Nouhau* ja *Noubel*, *Oma-gehu parfum* ja *Paris tunnis haihtuu* sekä *Eelin* ja *geelin*), huomio kiinnittyikin usealla vastaajalla vain toiseen tai johonkin monitulkintaisuuteen. Aineistossa oli myös

muuta sanoja, jotka esiintyivät samassa kohdassa jonkin toisen monitulkintaisuuden kanssa, mutta joita havaittiin enemmän kuin luokassa 1 esiintyviä tapauksia. Tässä mainitsemani tapaukset kuitenkin ovat sellaisia, joiden havaitseminen on epätodennäköisempää, koska huomio kiinnittyy toiseen tapaukseen toista todennäköisemmin. Palaan tähän asiaan luokan 2 yhteydessä. Niiden tapauksien lisäksi, joissa huomio kiinnittyi toiseen monitulkintaisuustapaukseen toisen jäädessä huomiotta, vastauksissa oli myös tapauksia, joissa ei ollut selvää, mikä monitulkintaisuustapauksista on havaittu. Tämän takia luokittelin kyseisissä kohdissa kohtuullisen monta vastausta epäselväksi.

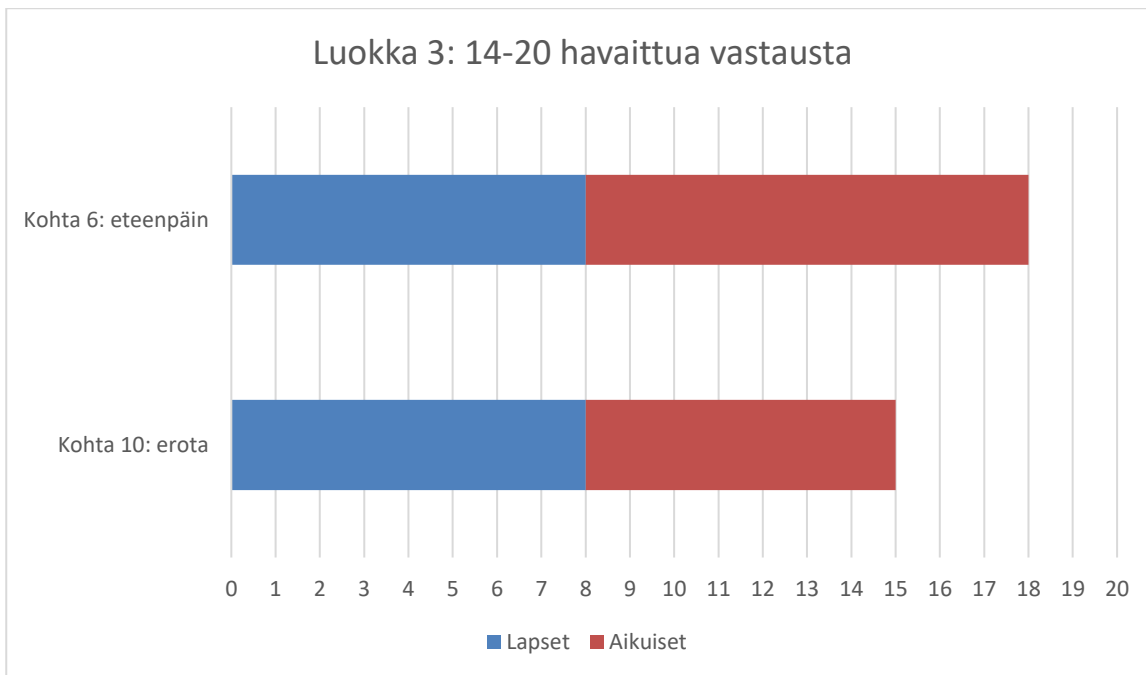
Hypoteesini siitä, että kuva, joka vie huomion pois monitulkintaisuudesta, häiritsee monitulkintaisuuden havaitsemista, piti paikkansa erityisesti monitulkintaisuuksien *Calsar*, *saapas*, *Huithabel* ja *hair ahdus* kohdalla. Kuvan lisäksi kyselyssäni on kaksi monitulkintaisuustapausta (*Eelin* ja *geelin*), jossa monitulkintaisuuden havaitsemista häiritsee kuvan sijaan lastenloru. Kohdan monitulkintaisuuden havaitsemista vaikeuttaa se, että kohtaan sisältyvä lastenloru vie enemmän huomiota kuin monitulkintaisuus. Tämä näkyy siinä, että moni vastaaja oli maininnut hauskaaksi lastenlorun ja vain kolme vastaajaa joko *Eelin*- tai *geelin* -sanan monimerkityksisyyden. *Niist-x*-sanan monitulkintaisuuden sijoittumisen tähän luokkaan selittää se, että kyseisen kohdan havaitseminen vaatii homofonian takia tekstin lukemista ääneen tai sen ajattelemista ääneen luettuna (ks. homofonia luku 2.4). Lisäksi sana pitää osata yhdistää kielenkäyttökontekstiin eli siihen, että kyseessä on nenäliinapaketti.

Kohtalaisen usein havaittujen monitulkintaisuuksien luokkaan kuuluu kymmenen monitulkintaisuustapausta. Luokan 2 monitulkintaisuuksia yhdistävät samat piirteet kuin luokan 1 monitulkintaisuuksia. Havainto tukee hypoteesiani siitä, että useamman kuin yhden monitulkintaisuuden sisältävät kohdat (*johdon*, *muuttanut*, *Kruununhaka* ja *Katajanokka* sekä silmälaseja muistuttava aakkonen) sekä kohdat, joissa kuva häiritsee tulkintaa (*nauhoitus* ja *parras valot*), voivat jäädä havaitsematta. *Johdon*, *muuttanut*, *Kruununhaka*, *Katajanokka* ja silmälaseja muistuttava aakkonen herättävät kohdassa enemmän huomiota kuin muut siinä olevat monitulkintaisuudet, minkä vuoksi ne ovat ylemmässä luokassa kuin kohdan muut monitulkintaisuudet. Kielenkäyttäjät siis esimerkiksi kiinnittää todennäköisemmin huomiota *johdon*-kuin *poikki*-sanan monitulkintaisuuteen.

Nauhoitus ja *parras valot* esiintyvät kohdissa, joissa kuva häiritsee tulkintaa, kuten luokan 1 *Calsar*, *saapas* ja *Huithabel*. *Nauhoitus* ja *parras valot* sijoittuvat siitä huolimatta ylempään luokkaan. Tämä selittyy sillä, että *Calsar*- ja *Huithabel* -sanojen monitulkintaisuutta häiritsevät seikat vievät enemmän huomiota pois monitulkintaisuuden havaitsemisesta kuin *nauhoitus*- ja *parras valot* -tapausten monitulkintaisuutta häiritsevät seikat. Sen lisäksi, että kuva häiritsee tulkintaa, *Calsar*-teksti on kirjoitettu varsin pienellä ja *Huithabel*-sanan rinnalla on myös muuta sanallista hauskuutta, kuten leikittely alkusoinnuilla. *Saapas*-sanan sijoittuminen alempaan luokkaan kuin *nauhoitus* ja *parras valot* selittyy sillä, että sen kanssa samassa kohdassa esiintyy myös toinen monitulkintaisuustapausta.

πrakka ja *tv-ura* -sanojen sijoittuminen tähän luokkaan johtuu siitä, että lapset havaitsivat ne vain harvoin. Käsittelen tätä lisää seuraavassa luvussa, jossa vertailen aikuisten ja lasten tuloksia. *Pääsylippu*-sana esiintyy kohdassaan ainoana monitulkintaisuustapauksena, eikä kuvassa ollut muuta hauskaa tulkittavaa, minkä takia se sijoittuu tähän luokkaan. Toisaalta *pääsylippu* ei sijoitu ylempään luokkaan, sillä moni vastaaja oli viitannut pääsylippuun, mutta ei ollut havainnut sen monimerkityksisyyttä.

Ylimpään luokkaan sijoittuu vain kaksi monitulkintaisuustapausta. *Eteenpäin*-sanana monitulkintaisuuden havaitsi 18 informanttia eli lähes kaikki informantit ja *erota*-sanana monitulkintaisuuden 15 informanttia. *Eteenpäin*-sanana monitulkintaisuuden havaitseminen puoltaa hypoteesejani, sillä kohdassa on vain yksi monitulkintaisuustapausta, eikä kuva ohjaa huomiota pois monitulkintaisuudesta.

Sekä *eteenpäin*- että *erota*-sanat esiintyvät sellaisessa kontekstissa, joka paljastaa molemmat tulkintatavat. Näin on myös luokkaan 1 kuuluvan *sisältöpäin*-sanana ja luokkaan 2 kuuluvan *muuttanut*-sanana kohdalla. Kyseiset sanat kuitenkin esiintyvät kohdassa, jossa on kaksi monitulkintaisuustapausta, mikä selittää sijoittumisen alempiin luokkiin.

4.2 Aikuisten ja lasten tulosten vertailu

Aikuiset havaitsivat selkeästi lapsia useammin (neljä tai enemmän eroa) monitulkintaisuudet *nauhoitus*, *parras valot*, *johdon*, *Huithabel* ja *πrakka*. *Parras valot* -tapauksen havaitsematta jääminen johtuu siitä, että *parrasvalot* on lapsille vieras sana. *πrakka*-tapauksessa taas on lapsille vieras ei-kielellinen merkki π . Nämä havainnot tukevat hypoteesiani siitä, että aikuiset havaitsevat monimerkityksisiä sananmuotoja lapsia useammin erityisesti kohdissa, joissa monimerkityksisyyden ymmärtäminen vaatii lapselle vieraan sanan tai ei-kielellisen merkin tuntemista (ks. Laalo 1990, 15). *πrakka*-sanana monitulkintaisuuden havaitsemisessa oli aikuisten ja lasten välillä suurin ero. Yhdeksän kymmenestä aikuisesta havaitsi sen, kun taas vain yksi kymmenestä lapsesta havaitsi sen. *Nauhoitus-*

sanan vastauksista käy ilmi, että lasten monimerkityksisyyden havaitsemista haittaa enemmän huomion kiinnittävä kuva kuin aikuisten monimerkityksisyyden havaitsemista. Myös *Huithabel*-tapauksen selvä ero aikuisten ja lasten monitulkintaisuuksien havaitsemisessa johtuu siitä, että lasten huomio kiinnittyi huomattavasti useammin hauskaan kuvaan kuin aikuisilla. Kuvan mainitsi hauskaksi kahdeksan kymmenestä lapsesta, mutta ei yksikään aikuinen. Lisäksi *huithapeli*-sana on luultavasti lapsille vieraampi kuin aikuisille tai he eivät osaa välttämättä sovittaa sitä tapauksen kontekstiin. Tämä johtuu siitä, että aikuisilla on monipuolisempi kokemus sanoista kuin lapsilla, ja he kohtaavat niitä monipuolisimmissa yhteyksissä kuin lapset (Simpson ym. 1994, 69).

Aikuiset havaitsivat myös *johdon*-sanon monimerkityksisyyden useammin kuin lapset. Lasten vastauksista tulee ilmi, että he ovat keskittyneet tekstin pintarakenteeseen ja kielenulkoiseen kontekstiin on jäänyt huomiotta. Tämä johtuu aikuisten kyvystä käyttää leksikaalis-semanttista ja pragmaattista tietoa lapsia paremmin (ks. Clahsen & Felser 2006). Aikuisten ja lasten väliseen eroon saattaa vaikuttaa myös se, että monelle aikuiselle kyseinen vitsi on entuudestaan tuttu työelämästä tai jos ei ole niin ainakin heidän on helpompaa sijoittaa tapaus työelämään kuin lapsilla, joilla ei ole kokemusta työelämästä. Erilaisten kontekstien tunteminen onkin aikuisille ominaista (ks. Tirkkonen 2014, 37).

Aikuiset havaitsivat lapsia hieman useammin (kahdesta kolmeen eroa) tapaukset *pääsylippu*, *saapas*, *eteenpäin*, *Niist-x*, *poikki*, *Nouhau*, *tv-ura*, *Oma-gehu parfum* ja *hair ahdus*. Näissä ero ei kuitenkaan ole yhtä merkittävä kuin edellä esittämissäni tapauksissa. Aikuiset havaitsivat tapaukset *Nouhau* ja *hair ahdus*, joiden monitulkintaisuuden havaitsemiseen tarvitaan englannin kielen taitoa, vain hieman useammin kuin lapset. Hypoteesini siitä, että aikuiset havaitsivat monimerkityksisiä sananmuotoja lapsia useammin erityisesti kohdissa, joissa tarvitaan muun kuin suomen kielen taitoa, osuu siis vain pienessä osassa vastauksista oikeaan. Ero aikuisten ja lasten välillä ei ole niin merkittävä kuin oletin. Hypoteesini mukaista on se, että lapset eivät havaitse muuhun kuin suomen kieleen perustuvaa monitulkintaisuutta, mutta yllättävää on se, kuinka monelta aikuiselta se jää havaitsematta. Myös Tirkkonen (2014) osoittaa tutkimuksessaan, että monitulkintaisuus havaittiin neutraalissa kontekstissa yllättävän harvoin.

Tapauksissa *tv-ura*, *Oma-gehu parfum* ja *hair ahdus* lapset eivät välttämättä ymmärtäneet sanoja *ura* ja *hairahdus* ja sanontaa *oma kehu haisee* tai eivät osanneet yhdistää niitä kielenkäyttötilanteeseen. Aikuisille sanat ja ilmaukset olivat oletettavasti tutumpia kuin lapsille. *Saapas*-sanon monitulkintaisuuden havaitsemista vaikeutti lapsilla se, että heidän huomionsa kiinnittyi usein kuvassa olevaan saappaaseen (ks. luku 3.2). *Saapas*-sanon kohdalla tulkintaan saattoi lapsilla vaikuttaa myös fonologinen läpinäkyvyys (ks. luku 2.5), joka ohjasi lapsia tulkitsemaan kohdan fonologisesti läpinäkyvämmän *saapas*-sanon kuin fonologisesti läpinäkymättömämmän *saada*-sanon

tukemana. Toisaalta kuvan merkitys on kohdassa niin huomattava, että fonologisen läpinäkyvyyden vaikutuksesta ei voi saada varmuutta.

Pääsylippu-sanon monitulkintaisuuden havaitsi aikuisista vain kolme enemmän kuin lapsista. Tämä johtuu siitä, että puolet lapsista havaitsi sanon monitulkintaisuuden, mikä on melko suuri määrä. Se, että lapset havaitsivat monitulkintaisuuden niin usein, selittyy sillä, että kohdassa ei ollut muuta hauskuutta, joka olisi haitannut monitulkintaisuuden tulkintaa. Lisäksi tapauksen havaitsemiseen ei tarvitse erityistä maailmantietoa, vaan suurin osa lapsista tietää, että pääsylippu ei kuulu joulukuuseen, kun taas eri maiden lippuja on tapana laittaa joulukuuseen. Aikuiset kuitenkin havaitsivat kohdan hieman useammin kuin lapset, sillä osa lapsivastaajista mainitsi hauskaksi jonkin muun kuvassa olevan asian. Lasten huomio kiinnittyi siis joissain tapauksissa hauskaan kuvaan.

Eteenpäin-sanon havaitsi lähes yhtä moni aikuinen kuin lapsikin. Toisen niistä lapsivastaajista (L8) vastaus, jonka tulkitsin ei-havaituksi, johtuu siitä, että tämä ei lukenut sarjakuvan tekstejä, vaan kertoi vain, mitä näkee kuvassa. Toisen lapsivastaajan (L10) huomio kiinnittyi hauskaan kuvaan ja siihen, millä tavoin Tatu ja Patu siirtävät tuolia. Näin ollen aikuiset havaitsivat kohdan hieman useammin. Se, että kohdassa ei ole merkittävää eroa aikuisten ja lasten monitulkintaisuuden havaitsemisen välillä, selittyy sillä, että kohdan monimerkitys ikään kuin paljastetaan kontekstissa. Lukijan ei tarvitse varsinaisesti tajuta monimerkityksisyyttä, vaan kirjailijat ovat luoneet kontekstista sellaisen, että monitulkintaisuus paljastuu helposti. Monitulkintaisuudesta on tehty helposti havaittava, ja siinä on käytetty arkisia merkityksiä. Näin ollen sen havaitsemiseen ei tarvita sellaista erityistä tietoa maailmasta tai kontekstista, jota aikuisilla lapsia todennäköisemmin on.

Niist-x-sanon monitulkintaisuuden havaitsi aikuisista vain kaksi enemmän kuin lapsista. Tämä selittyy sillä, että moni aikuinen antoi epäselväksi tulkittavan vastauksen. Yllättävää on kuitenkin se, miten monelta lapsivastaajalta monimerkityksisyys jäi huomiotta, vaikka moni heistä luki kohdan tekstin ääneen. Luulen, että aikuisvastaajista useampi olisi havainnut monitulkintaisuuden, mikäli he olisivat lukeneet kohdan tekstin ääneen. Ero aikuisten ja lasten välillä selittyy sillä, että aikuiset osaavat paremmin yhdistää kuvassa olevan tekstin siihen kontekstiin, jossa se esiintyy, sillä heillä on parempi kyky yhdistää leksikaalis-semanttista ja kontekstuaalista tietoa (ks. Clahsen & Felser 2006).

Syy siihen, että aikuiset havaitsivat *poikki*-sanon monimerkityksisyyden useammin kuin lapset, on sama kuin edellä esittämässäni *johdon*-tapauksessa. Se, ettei ero aikuisten ja lasten välillä ole yhtä suuri kuin *johdon*-sanon kohdalla, johtuu kahdesta syystä. Ensimmäinen aikuisilla oli kaksi vastausta, joissa ei ollut selvää, kumpaan monimerkityksisyyteen vastaus viittaa. Toisaalta kohdassa esiintyi kaksi monitulkintaisuustapausta, joista ensimmäiseen huomio kiinnittyi todennäköisemmin.

Aikuisilla olisi siis todennäköisesti resurssit havaita monitulkintaisuus, mikäli he olisivat syventyneet kohtaan tarkemmin.

Tapauksissa *Calsar, parikin, muuttanut, sisältäpäin, erota, Kruununhaka, Katajanokka, Hav is a man, da, Noubel, Paris tunnis haihtuu, Eelin* ja *geelin* aikuiset ja lapset havaitsivat monimerkityksisyydet yhtä usein tai lähes yhtä usein (nollasta yhteen eroa). Kyseisten tapausten joukossa on kolme sellaista tapausta, *Hav is a man, da, Noubel* ja *Paris tunnis haihtuu*, joissa on hyödynnetty jotain muuta kuin suomen kieltä. Hypoteesini siitä, että aikuiset havaitsevat tapaukset, joissa on hyödynnetty jotain muuta kuin suomen kieltä, pitää siis vain osittain paikkaansa. Muutama aikuinen havaitsi ja kukaan lapsista ei havainnut *Hav is a man, da* ja *Noubel* -tapausten monitulkintaisuutta, mutta niin harva aikuisista havaitsi ne, että ero ei ole näin pienellä informanttijoukolla merkittävä. *Paris tunnis haihtuu* -monitulkintaisuuden taas havaitsi yksi lapsi ja kaksi aikuista, mikä on myös hyvin pieni ero. Vaikka *Paris tunnis haihtuu* -tapausta koskevissa vastauksissa oli aikuisilla jopa kolme epäselvää vastausta, ei niistä voi päätellä riittävän selvästi, että aikuiset olisivat havainneet tapauksen.

Se, että *Calsar, parikin, Hav is a man, da, Noubel, Paris tunnis haihtuu, Eelin* ja *geelin* -tapausten monitulkintaisuuden havaitsemisessa ei ole aikuisten ja lasten välillä suurtakaan eroa, johtuu siitä, että sen paremmin aikuiset kuin lapsetkaan eivät ole havainneet monitulkintaisuuksia. Toisaalta taas *erota*-sanana monitulkintaisuuden kohdalla olematon ero aikuisten ja lasten välillä johtuu siitä, että kummatkin havaitsivat monitulkintaisuuden usein. Olen selittänyt edellä luvussa 4.1 tarkemmin, mistä monitulkintaisuuksien havaitseminen tai havaitsematta jääminen kyseisissä tapauksissa johtuu. *Muuttanut, sisältäpäin, Kruununhaka* ja *Katajanokka* -tapausten vertailua hankaloittaa se, että tapauksissa oli useita epäselviä vastauksia, jotka vääristivät tuloksia. Havaittujen tapausten perusteella lapset ovat havainneet kyseiset monimerkityksisyydet useammin kuin aikuiset, mutta epäselvien vastausten määrä on niin suuri, että selvää eroa havaitsemisessa ei oikeasti todennäköisesti ole. Olen esitellyt kyseisten tapausten havaitsemisesta johtuvat seikat tarkemmin luvussa 4.1.

Kohdan 14 silmälaseja muistuttava Tatun ja Patun keksimä aakkonen oli ainoa monitulkintaisuus, jonka lapset havaitsivat selvästi aikuisia useammin. Tämä johtunee siitä, että kohdassa oli kolme monitulkintaisuustapausta, ja aikuiset keskittyivät pääasiassa kahden, lapsille liian vaikean, monitulkintaisuuden havaitsemiseen. Toiset kaksi siis ikään kuin syrjäyttivät ilmiselvemmän monitulkintaisuuden havaitsemisen. Lasten huomio myös kiinnittyi todennäköisimmin tällaisiin seikkoihin kuin aikuisilla, kun he lukevat kirjaa.

5 Lopuksi

Tämä tutkimus käsittelee sitä, havaitsevatko kielenkäyttäjät monimerkityksisyyteen perustuvan kielellä leikittelyn. Keskityin tutkimuksessa siihen, miten kielenkäyttäjät havaitsevat monimerkityksisyydet lastenkirjassa. Tutkimusaineistona on kysely, joka koostuu *Tatu ja Patu, elämä ja teot* (2018) -kirjan monitulkintaisuustapauksista. Kielellinen monitulkintaisuus rikastuttaa kieltä ja kehittää kielellistä osaamista, minkä vuoksi sitä tulisi mielestäni käyttää enemmän lastenkirjallisuudessa. Tutkimukseni yhtenä tavoitteena oli selvittää, tavoittaako monitulkintaisuuteen perustuva kielellä leikittely aikuis- ja lapsilukijan.

Ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni siitä, havaitsevatko kielenkäyttäjät monimerkityksiset sananmuodot, tutkimukseni antoi selkeän vastauksen. Aiempien tutkimusten (ks. esim. Gooding 2005; Simpson ym. 1994) perusteella päätin, että informantit havaitsevat monimerkityksisiä sananmuotoja. Kunkin monitulkintaisuustapauksen ymmärsi vähintään yksi informantti ja monet usea informantti. Kuten oletin, siinä oli vaihtelua, millaiset monitulkintaisuustapaukset havaittiin.

Tatu ja Patu, elämä ja teot -kirjan monitulkintaisuustapaukset ovat tietoisesti luotuja. Kontekstien tietoinen muokkaaminen saattaa johtaa monitulkintaisten sananmuotojen tulkintavaikeuksiin (Laalo 1990, 15). Tämän vuoksi hypoteesini oli, että erityisesti kohdissa, joissa huomio kiinnittyy kuvaan, monimerkityksisyys voi jäädä havaitsematta. Hypoteesini vahvistui, sillä luokkaan yksi, johon kuuluvat monitulkintaisuustapaukset havaittiin harvimmin (ks. luku 4.1), sijoittui eniten sellaisia tapauksia, joissa huomio kiinnittyi monitulkintaisuuden sijaan hauskaan kuvaan. Tällaisia tapauksia oli pari myös luokassa kaksi, joka käsitti kohtalaisen usein havaitut monitulkintaisuudet (ks. luku 4.1).

Toinen tutkimuskysymykseni käsitteli sitä, mitä eroja ja yhtäläisyyksiä on siinä, miten lapset ja aikuiset havaitsevat monimerkityksisyydet. Tutkimus vahvisti hypoteesini siitä, että aikuiset havaitsevat monimerkityksisiä sananmuotoja lapsia useammin. Monitulkintaisuuden virhetulkinta voi johtua siitä, että monitulkintaisen sananmuodon toinen merkitys on kielenkäyttäjälle vieras (ks. Laalo 1990, 15). Tämän vuoksi oletin, että aikuiset havaitsevat lapsia useammin monitulkintaisuuksia erityisesti kohdissa, joissa niiden ymmärtäminen vaatii jonkin tietyn, lapselle vieraan, sanan tai ei-kielellisen merkin tuntemista tai muun kuin suomen kielen taitoa. Tällaisissa tapauksissa aikuiset havaitsivat monitulkintaisuuden useammin kuin lapset. Yllättävää kuitenkin oli se, miten usein monitulkintaisuus jäi aikuisiltakin huomaamatta. Tämä tulos on yhteneväinen Tirkkoson (2014) tutkimuksen kanssa, sillä siinä osoitetaan, että monitulkintaisuus havaittiin neutraalissa kontekstissa yllättävän harvoin.

Tuloksista kävi ilmi, että lasten monitulkintaisuuksien havaitsemista häiritsee enemmän huomion kiinnittävä kuva kuin aikuisten monitulkintaisuuksien havaitsemista. Lapset kiinnittivät lukiessaan enemmän huomiota kuviin kuin aikuiset, minkä huomaa monesta lasten vastauksesta. Huomion kiinnittymisen kuvaan huomaa myös siitä, että lapset havaitsivat aikuisia useammin silmälaseja muistuttavan aakkosen monimerkityksisyyden. Aikuiset taas havaitsivat samassa kohdassa esiintyneet kaksi muuta monitulkintaisuustapausta lapsia useammin. Tämä tulos osoittaa, että monitulkintaisuuden avulla leikittelyn voi suunnata niin aikuiselle kuin lapsellekin.

Luokkaan kolme sijoittui vain kaksi monitulkintaisuustapausta, mistä voi päätellä, ettei monitulkintaisuuksista ole tehty lukijalle helppoja. Niiden havaitseminen vaatiikin usein erityistä tarkkuutta ja syventymistä tekstiin ja kuvaan. Kielellisen monitulkintaisuuden avulla onkin mahdollista kehittää kielellistä tietoisuutta ja metalingvistisiä taitoja (ks. Tirkkonen 2014, 134–135). Vaikka monitulkintaisuus ei tavoittaisi kaikkia lukijoita, on se tärkeää juuri kielellisen kehittymisen kannalta. Lastenkirjoja luetaan lapsille usein uudestaan ja uudestaan. Näin ollen joka lukukerralla voi avautua jotain uutta, mikä pitää niin aikuisen kuin lapsenkin mielenkiinnon yllä. Uskon, että monella aikuisella on taito havaita enemmän monitulkintaisuuksia kuin mitä he tulosten perusteella havaitsivat, mikäli he syventyvät monitulkintaisuustapauksiin tarkemmin.

Aikuiset havaitsivat osan monitulkintaisuustapauksista useammin kuin lapset. Kirjassa on selkeästi aikuisille suunnattuja monitulkintaisuustapauksia, joiden havaitseminen vaatii kykyä hyödyntää leksikaalis-semanttista ja pragmaattista tietoa. Hypoteesini oli, että aikuiset havaitsivat tällaisia kohtia lapsia useammin, sillä aikuiset osaavat hyödyntää kyseistä tietoa lapsia paremmin (ks. Clahsen & Felser 2006). Aikuisille suunnatut monitulkintaisuudet tarjoavat mahdollisuuden opettaa lapsille lisää maailmasta ja pitävät aikuisen mielenkiinnon lukemiseen yllä. Lukeminen voikin parhaimmillaan olla aikuisen ja lapsen yhteinen oppimishetki.

Tarkkaa syventymistä vaativien monitulkintaisuustapausten lisäksi aineistossani oli myös tapauksia, joiden havaitseminen näytti olevan helppoa. Tällaisissa tapauksissa konteksti itsessään paljasti monitulkintaisuuteen perustuvan kielellisen leikittelyn. Tietty sana sai siis ensin yhden merkityksen, joka myöhemmin kumoutui toisen merkityksen ilmetessä. Monitulkintaisuuden avulla kirjailijan voi luoda lukijoilleen niin haastetta kuin helposti ymmärrettäviä oivalluksia.

Yhtenä hypoteesinani oli, että monitulkintaisuus voi jäädä havaitsematta kohdissa, joissa on useampi kuin yksi monitulkintaisuustapaus. Perustin hypoteesin omaan kokemukseeni monitulkintaisuustapausten havaitsemisesta. Vastauksista tuli ilmi, että vaikeammin havaittava monitulkintaisuus jäi usein havaitsematta helpommin havaittavan monitulkintaisuuden rinnalla. Lisäksi tutkimukseni kyselyaineistossa oli tapauksia, joissa aikuisvastaajien vastauksissa ei ollut

selvää, kumman tai minkä monitulkintaisuustapausten vastaaja havaitsi. Kyselyssäni oli muutenkin ongelmana se, että osa aikuisten vastauksista oli epäselviä. Niitä oli kuitenkin sen verran vähän, että monitulkintaisuustapausten havaitsemista pystyi tarkastelemaan ja aikuisten ja lasten vastaukset olivat järkevästi vertailtavissa toisiinsa. Epäselvät vastaukset eivät siis esimerkiksi häirinneet monitulkintaisuuksien jakamista harvimmin, kohtalaisen usein ja useimmin havaittuihin. Tarkempien erojen saamiseksi isompi informanttijoukko ja kaikkien vastausten kerääminen suullisesti olisi kuitenkin tarpeen. Tämän voisi toteuttaa tulevissa aihetta käsittelevissä tutkimuksissa.

Kirjoitin tutkimukseni johdannossa, että lisätutkimus voisi antaa kirjailijoille tietoa siitä, millainen monitulkintaisuus tavoittaa lukijan. Tutkimuksestani tuli ilmi, että sellainen monitulkintaisuus, jonka konteksti paljastaa selkeästi tulkinnan (ks. luku 4.1, luokka 3), on helpoimmin havaittavissa. Havaitsin kuitenkin tutkimusta tehdessäni, että niin helposti kuin vaikeastikin havaittavissa olevilla monitulkintaisuustapauksilla on paikkansa teoksessa. Tajusin, että mitä enemmän teokseen syventyy, sitä enemmän monitulkintaisuuksia sieltä löytää. Tämän vuoksi myös harvemmin havaittuja monitulkintaisuuskeinoja kannattaa hyödyntää. Vaikeammin havaittavat monitulkintaisuudet kannustavat syventymään tekstiin tarkemmin.

Lapsille on hyötyä siitä, että he oppivat havainnoimaan kielen piirteitä, mikä voi tapahtua kielestä puhumalla ja sillä leikittelemällä (ks. esim. Dufva 2000, 87). Kyselyvastauksia tarkastellessani esiin nousi pari sellaista monitulkintaisuutta, joita en itse ollut tullut ajatelleeksi. Monitulkintaisuuksia tarkastellessa on mahdollista, että lukija ylitulkitsee kohdat ja näkee niissä sellaista monitulkintaisuutta, jota kirjoittaja ei ole tarkoittanut luoda. Tällainen ylitulkitseminen ei ole kuitenkaan mielestäni haitallista, kun on kyse lastenkirjallisuudesta. Tärkeintä on, että lukijan mielenkiinto pysyy yllä, ja kirja innostaa lukemaan. Monitulkintaisuus on oiva tapa kehittää niin lukijan kielellistä taitoa kuin maailmantietoakin.

Lähteet

Aineslähteet

Havukainen, Aino – Toivonen, Sami 2018. *Tatu ja Patu, elämä ja teot*. Otava, Helsinki.

Lampimäki, Pauliina 2020: Kysely monitulkintaisista sananmuodoista.

Lampimäki, Pauliina 2020: Informanttien taustatietolomakkeet.

Muut lähteet

Aarikka-Stenroos, Leena 1995. *Vispilänkauppaa ja hintahaarukoita. Merkityssuhteet lehtimainosten sanaleikeissä*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.

Aitavaara, Titta 1999: *Monimerkityksisten lauseiden tulkinnasta: miten seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaiset huomaavat eri merkitykset kontekstista irrallaan?* Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Suomen kielen laitos. [Online.] [Viitattu 26.1.2021.] Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/11765>.

Clahsen, Harald & Felser, Claudia 2006: Grammatical Processing in Language Learners. *Applied Psycholinguistics* 27, s. 3–42. [Online.] [Viitattu 21.1.2021.] Saatavissa:

<https://www-cambridge-org.ezproxy.utu.fi/core/journals/applied-psycholinguistics/article/grammatical-processing-in-language-learners/28EB9167780446B105527FA06D996119>.

Dollaghan, Christine, Campbell, Thomas, Paradise, Jack, Feldman, Heidi, Janosky, Janine, Pitcairn, Dayna & Kurs-Lasky, Marcia 1999. Maternal Education and Measures of Early Speech and Language. *Journal of Speech, Language & Hearing Research* 42, s. 1432–1443. [Online.] [Viitattu 24.2.2021.] Saatavissa: <https://pubs.asha.org/doi/10.1044/jslhr.4206.1432>

Dufva, Hannele 2000. Puheen ja kirjoituksen maailmat: eräs näkökulma lukemaan oppimiseen. Teoksessa: *Kielikoulussa – kieli koulussa*. S. 71–93. Toim. Kalaja, Paula & Nieminen, Lea. AFInLAN vuosikirja 2000. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja no. 58. Jyväskylä.

Gooding & Christine M. 2005: *Lexical resolution in children: frequency and context effects*. [Online.] [Viitattu 19.1.2021.] Saatavissa:

https://etd.ohiolink.edu/apexprod/rws_olink/r/1501/10?clear=10&p10_accession_num=bgsu1130355431

Hamunen, Markus & Huomo, Tuomas 2020. Kielitaju kielentutkijan työkaluna. Teoksessa:

Kielentutkimuksen menetelmiä I-IV. S.199–239. Toim. Luodonpää-Manni, Milla, Hamunen, Markus, Konstenius, Reetta, Miestamo, Matti, Nikanne, Urpo & Sinnemäki, Kaius. SKS, Helsinki. DOI: <https://doi.org/10.21435/skst.1457>

Heinonen, Tarja Riitta 2013. Tsunami vesilasissa – leikittelyä sanonnoilla. *Kielikello* 2/2013. [Online.] [Viitattu 29.9.2020.] Saatavissa: <https://www.kielikello.fi/-/tsunami-vesilasissa-leikittelya-sanonnoilla>.

Hänninen, Marja 1988. Jukka Parkkisen Korppi-kirjojen kieli. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.

Itkonen, Terho 1977. Sanotaan suomeksi. *Kielikello* 9/1977. [Online.] [Viitattu 11.2.2020.] Saatavissa: <https://www.kielikello.fi/-/sanotaan-suomeksi>.

Järvikivi, Juhani, Pyykkönen, Pirita & Niemi, Jussi 2009: Exploiting degrees of inflectional ambiguity: Stem form and the time course of morphological processing. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 35, 221–237. American psychological association, Washington.

- Kangasniemi, Heikki 1997. *Sana, merkitys, maailma: katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*. Oy Finn Lectura Ab, Helsinki.
- Klepousniotou, Ekaterini 2002: The Processing of Lexical Ambiguity: Homonymy and Polysemy in the Mental Lexicon. *Brain and Language* 81, 205–223. [Online.] [Viitattu 25.1.2021.] Saatavissa: <https://www-sciencedirect-com.ezproxy.utu.fi/science/article/pii/S0093934X01925180?via%3Dihub>.
- Klepousniotou, Ekaterina & Baum, Shari R. 2007: Disambiguating the ambiguity effect in word recognition: An advantage for polysemous but not homonymous words. *Journal of Neurolinguistics* 20 (1), s. 1–24. [Online.] [Viitattu 25.1.2021.] Saatavissa: <https://www-sciencedirect-com.ezproxy.utu.fi/science/article/pii/S0911604406000145?via%3Dihub>
- KS = Kielitoimiston sanakirja [Online.] [Viitattu 15.11.2020.] Saatavissa: <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>.
- Kytömäki, Leena 1986. Kielen lipsahduksia: kielellisen leikittelyn anatomiaa. *Sananjalka* 28, s. 47–73.
- Laalo, Klaus 1989: Homonymiasta ja polysemiasta. *Vir.* 93 (2), s. 220–235.
- 1990: *Säikeistä patoihin. Suomen kielen monitulkintaiset sananmuodot*. SKS, Helsinki.
- Lampimäki, Pauliina 2020: *Tapaustutkimus leksikaalisesta monitulkintaisuudesta teoksessa Tatu ja Patu, elämä ja teot*. Kandidaatintutkielma. Turun yliopisto. Kieli- ja käännöstieteiden laitos.
- MOT Englanti. [Online.] [Viitattu 5.2.2021.] Saatavissa: <https://mot.kielikone.fi/mot/turkuyo/netmot.exe?motportal=80>.
- MOT Ranska. [Online.] [Viitattu 5.2.2021.] Saatavissa: <https://mot.kielikone.fi/mot/turkuyo/netmot.exe?motportal=80>.
- MOT Ruotsi. [Online.] [Viitattu 5.2.2021.] Saatavissa: <https://mot.kielikone.fi/mot/turkuyo/netmot.exe?motportal=80>.
- MOT Venäjä. [Online.] [Viitattu 5.2.2021.] Saatavissa: <https://mot.kielikone.fi/mot/turkuyo/netmot.exe?motportal=80>.
- NES = Häkkinen, Kaisa 2013. *Nyky-suomen etymologinen sanakirja*. Sanoma Pro, Helsinki.
- Seppänen, Liisa 2000: *Osku käy kaupungissa ja kuumana –kielellinen iloittelu Jukka Parkkisen Oskunuortenkirjasarjassa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Suomen kielen laitos.
- Simpson, Greg, Krueger, Merilee, Kang, Hyewon & Elofson, Amy 1994. Sentence context and meaning frequency effects in children's processing of ambiguous words. *Journal of Research in Reading* 17, s. 62–72. Blackwell, Oxford.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suomisanakirja. [Online.] [Viitattu 12.12.2019.] Saatavissa: <https://www.suomisanakirja.fi/>.
- Tekijänoikeuslaki 2015/607. Annettu Helsingissä 22.5.2015. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1961/19610404>.
- Vilenius, Anne Maijastiina 2010: *Minä sulle homonyymit näytän. Kielellinen leikittely Pertti Jarlan Fingerpori-sarjakuvassa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. Kieli- ja käännöstieteiden laitos.
- Vuori, Mikko 2014: *Elä Män Tapa! Kielellinen leikittely Jii Roikosen Jasso-sarjakuvassa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. Kieli- ja käännöstieteiden laitos.
- Vir.* = *Virittäjä*. Kotikielen Seuran aikakauslehti, Helsinki.
- Tirkkonen, Nina 2014. *Kireää pintaa ja ammattitaitoisia kokeita. Konteksti, frekvenssi ja fonologinen läpinäkyvyys suomen kielen homonyymisten sanamuotojen tulkinnassa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. Kieli- ja käännöstieteiden laitos.

LIITTEET

Liite 1. Tutkimustiedotteet ja vastausohje

Tutkimustiedote: aikuiset

Tähän kyselyyn vastaaminen on vapaaehtoista.

Kyselyn vastauksia käytetään suomen kielen pro gradu -tutkimuksen aineistona. Kysely kerätään sähköisesti Webropol-kyselyn avulla, ja vastaukset tallentuvat tutkimuksen tekijän Webropoliin.

Aineistoa käsiteltäessä vastaajan äidinkieli, ikä, sukupuoli ja koulutus tulevat ilmi.

Aineisto kerätään nimettömänä.

Kyselyyn osallistumisen voi keskeyttää milloin vain, eikä syytä keskeyttämiseen tarvitse kertoa.

Kysely tehdään anonymisti, ja vastaukset käsitellään luottamuksellisesti.

Tutkimustiedote: lapset

Tähän kyselyyn vastaaminen on vapaaehtoista, eikä kukaan suutu, jos vastaaja päättää olla vastaamatta kyselyyn.

Kyselyn vastauksia käytetään suomen kielen pro gradu -tutkimuksen aineistona.

Kysely kerätään sähköisesti Webropol-kyselyn avulla, ja vastaukset tallentuvat tutkimuksen tekijän Webropoliin.

Lisäksi tutkimuksen tekijä haastattelee vastaajaa suullisesti, ja haastattelu ääninauhoitetaan.

Aineistoa käsiteltäessä vastaajan äidinkieli, ikä, sukupuoli, kotikieli ja äidin koulutus tulevat ilmi.

Aineisto kerätään nimettömänä.

Kyselyyn osallistumisen voi keskeyttää milloin vain, eikä syytä keskeyttämiseen tarvitse kertoa.

Kyselyn vastaukset käsitellään anonymisti ja luottamuksellisesti.

Vastausohje

Ohessa on katkelmia Tatu ja Patu, elämä ja teot -kirjasta. Määrittele, kuinka hauska kukin kohta on liu'uttamalla liukukytkintä. Kerro sen jälkeen, mikä ja miksi kyseisessä kohdassa on hauskaa. Voit mainita useammankin kuin yhden asian. Jos kyseisessä kohdassa ei ole mielestäsi mitään hauskaa, kerro mikä siinä voisi olla hauskaa jonkun muun mielestä.